

MONUMENTE INEDITE DIN TOMI

D. M. TEODORESCU

198

533

~~18/70~~

~~8/11~~

2986

CONSTANTA

MONUMENTE INEDITE DIN TOMI

DE

D. M. TEODORESCU

Inv 515

(P)

2033/70

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GOBL, S-sor Ioan St. Rasidescu
16, Strada Paris (fostă Doamnei).

1915.

873

107080/1964

EXTRAS
DIN «BULETINUL COMISIUNEI MONUMENTELOR
ISTORICE».

2986 718 / 959

MONUMENTE INEDITE DIN TOMI

Monumentele mai jos descrise, alcătuesc, împreună cu o frumoasă colecție de vase de lut și de sticlă, cu câteva fragmente arhitectonice și cu un număr de monede, Secțiunea Constanța a Muzeului Național de Antichități¹⁾. Ele au fost găsite, afară de prea puține excepții, chiar în orașul Constanța și împrejurimi, mai ales în săpăturile Portului, și se publică acuma pentru întâia oară, afară de câteva fragmente epigrafice publicate mai dinainte de Gr. G. Tocilescu în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterr.-Ungarn* XI. Din cauză însă că aici nu s'a publicat decât transcrierea inscripțiilor, fără descriere și comentarii, am crezut necesar să revin

---

¹⁾ Asupra întemeierii acestei Secțiuni vezi alte amănunte în comunicarea făcută Academiei Române asupra Zidului Cetății Tomi, în ședința dela 23 Ianuarie 1915 de d. V. Pârvan.

asupra lor, și aceasta cu atât mai mult cu cât prezenta lucrare este menită a servi drept catalog al Secțiunei.

1. Fragment dintr'un monument de marmoră de dimensiunile $0.14 \times 0.13 \times 0.02$.

Fig. 1.

În r. 1 se mai cunoaște linia de jos a unui C sau E.

În r. 2 .... ηλίω á.... e sigur.

În r. 3 razură.

În r. 4 se mai vede arcul de sus al unui B sau P, de sigur B, de oarece cavântul rămas nu poate fi altceva decât Σε|βαστῆ|ς...

De oarece în r. 2 se completează cu siguranță [Aὐρ]ηλίω Ἀ[ντωνείνου], în r. 3 razura a avut de șters de sigur tot un nume, condamnat, iar în r. 4 avem indicația unui personaj imperial

Înmenin, trebuie să ne gândim la o tovarășie a doi împărați, din cari unul purtă numele de Antonin, iar cellalt a suferit *damnatio memoriae* după moarte, și cari împreună să fie în legătură cu o împărăteasă. Din cercetarea inscripțiilor grecești strânse de Cagnat ¹⁾, rezultă că trebuie să ne gândim numai la domnia comună a lui Caracalla cu Geta, împreună cu mama lor Iulia Domna ²⁾. Și atunci fără prea multă aproximație fiind nând seamă de faptul că numele împărătesc fiind în genetiv, trebuie să

¹⁾ *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*. I. Indices.

²⁾ Dintre împărații cari au purtat numele de Aurelius Antoninus, Commodus purtă cognumele de Comm. între cel de Aurelius și Antoninus, așa că nu poate fi vorba de el în r. 2, ci numai în r. 3, având numele șters după moarte. Ar fi atunci de înțeles în r. 2 numele lui M. Aurelius filosoful, iar în al 3-lea numele lui Commodus. Nu cunosc însă nici o inscripție în care alături de acești doi să se pomenească o împărăteasă; de altfel singura femeie care putea figura aici, Faustina, soția lui M. Aurel, eră moartă de aproape 5 ani, când Commodus a fost asociat de tatăl său. Elagabal (M. Aur. Antoninus) n'a fost asociat nimănui la domnie; dimpotrivă lui i-a fost asociat Severus Alexander (V. Cagnat, I nr. 1270). Nu rămâne deci decât Caracalla cu fratele său Geta, căruia după ce l-a omorât i-a condamnat memoria, și cu mama lor Iulia Domna.

avem de-aface cu un *ex voto* υπέρ της σωτηρίας, etc. ar fi de completat inscripția în chipul armător :

[Ἀγαθῇ τύχῃ ὑπὲρ τῆς τοῦ
Αὐτοκράτορος] Κ[αίσαρος
Μ. Αὐρηλίου Ἀντωνίου
καὶ Αὐτ. Π. Σεπτίμιου Γέτα
.....
καὶ τῆς Σεβαστῆς Ἰουλίας
Δόμνας μητρὸς Κάστρων,
σωτηρίας καὶ τύχης καὶ
νίκης καὶ αἰωνίου διαμο-
νῆς, ἢ βουλῆ καὶ ὁ δῆμος
τῆς μητροπόλεως Τόμαως...]

Inscripția ar fi fost deci pusă între
4 Febr. 211 și 26 Febr. 212 p. C.

Fig. 2.

2. Fragment de marmoră dintr'un monument prelucrat în formă de *tabula ansata*. Dimensiunile: $0.26 \times 0.42 \times 0.15$ ¹⁾.

Se păstrează numai puțin din partea stângă a inscripției, fără părțile de sus și de jos:

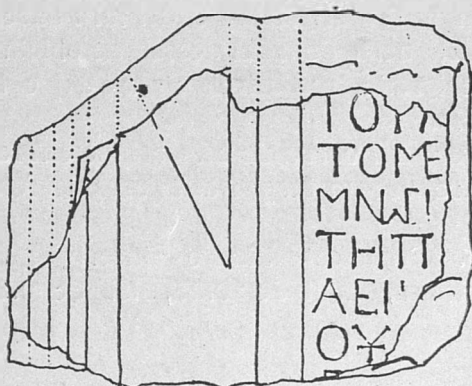

Fig. 3.

Din inscripție lipsește atât de mult, că nu-i chip de încercat vre-o restituire cât de aproximativă a textului.

În r. 1 prima literă nu poate fi în nici un caz Β spre a citi ΒΟΥΛΗ, așa că nu ne putem gândi decât la un nume Ἰούλιος, Ἰουλιανός.

¹⁾ Publicat în *Arch.-epigr. Mitt.*, XI, 52, 73.

În r. 2 restituirea cuvântului Τόμε[ως] e sigură.

În r. 3 sfârșitul de cuvânt ...μνῶς ne face să ne gândim la adverbul σεμνῶς, care însă se întrebuițează mai mult în legătură cu divinitatea.

În r. 4 din pricina lipsei lui ε adseris lui Η, lucră de altfel destul de obicinuit în epigrafie, restituirea τῆ π[όλει] e îndoielnică.

Pare a fi vorba de o inscripție onorară pentru vre-un magistrat al orașului Tomi.

3. Fragment dintr'o inscripție de marmoră, înalt de 0.23, lat de 0.20.

Fig. 4.

Literile au un duct frumos și sunt săpate cu îngrijire. Lapidarul a făcut însă uz de o sumă de ligaturi curioase,

astfel: O cu Υ, T cu Ω și cu Ν, O cu Σ, Ν cu Τ. Lipsesc: începutul, sfârșitul și o bună parte din latura dreaptă a inscripției. Din latura stângă, pare a lipsi prea puțin, cam cât lățimea unei litere.

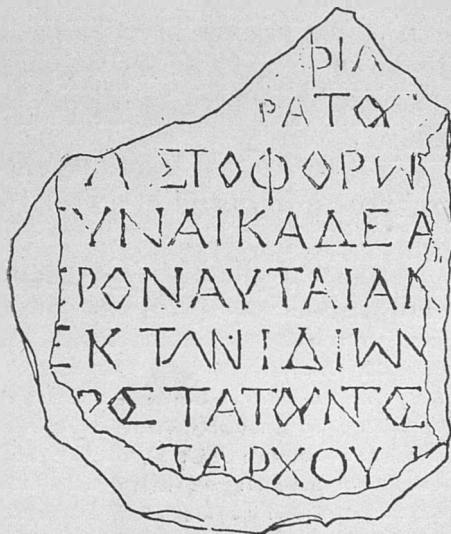

Fig. 5.

Din r. 1 și 2 au mai rămas literile Φι... și ...κράτους, de sigur resturile unui nume grecesc cu patronimicul în genitiv: Μενε|κράτους, Φιλο|κράτους.

În r. 3 restul de cuvânt ...αστοφόρων, nu poate primi altă întregire decât *παστοφόρων*, termen destul de cunoscut din inscripții în legătură mai ales cu cultul zeiței Isis ¹⁾; o asociație de caracter religios ²⁾, de sigur cu scopuri practice funerare ca atâtea altele în antichitate ³⁾.

Genetivul *παστοφόρων* neputându-se lega direct de numele persoanei pomenite, trebuie să căutăm un substantiv

---

¹⁾ Cagnat *I. g. r. r. p.* I 187 (= CIG 6202): ...'Αλεξάνδρεια κόρη πρόπολος Διονύσου [π]αστοφόρος τε Ἰεῆς Νειλωτίδος Εἰσιδος... (Inscripție găsită la Roma). Apuleius *Metam.* XI, 17: *coetu pastophorum*. Partea imaginile și obiectele de cult ale zeiței în timpul procesiunilor religioase, cum rezultă și din pasajul citat din Apuleius. Cf. și CIG. III, p. 305.

²⁾ Într-o cât cultul Isidei la Tomi ne e cunoscut prin inscripții, monete și monumente sculpturale (inscripții: *Arch. epigr. Mitt.* VI, 23, 46.; *Ibid.* XI, 41, 54; *Ibid.* XIX, 97, 44: ... και Σαράπιδι και Εἰσιδι και [Ἀνοῦ]ῆιδι και Ἰεοῖς πάσι; monete: Pick-Ragling, *Die Antiken München v. Dacien u. Moesien*, p. 628; Monumente sculpturale: Tocilescu, *Fouilles*, p. 135), într-o cât ceremoniile religioase ale ei se găsesc și la Tomi, precum se va arăta mai jos, nu mai poate fi îndoială că trebuie să fi existat și o societate de genul acesta, cum există pentru alte divinități, de pildă Cybele (v. mai jos nr. 40).

³⁾ Cf. Pârvan: *Cetatea Ulmetum*, II, 2 p. 361 sqq. și 376 sq. comentariile la nr. 15 și 22.

căruia să-i fie atribut și care să arate gradul respectivului printre pastori. Pentru ca să i se ridice un monument onorar, de sigur trebuie să fi avut cel mai înalt grad, în care calitate a bine-meritat dela *consacrani* săi. Cum se numia acest demnitar însă noi nu știm. Nu e imposibil să se fi numit, ca și cel al colegialui dendroforilor, tot de aici din Tomi, *πατήρ* (r. *μήτηρ*)¹⁾, și să avem atunci de completat în acest sens.

În r. 4 citim fără nici o dificultate: *γυναῖκα δὲ αὐτοῦ*. Acest acuzativ al numelui femeii, atrage în mod firesc acuzativul numelui bărbatului, dela început, ca regime ale unui verb sau expresie onorară care cere acest caz: *ἀνέστησεν, τιμῆς χάριν* (ca mai obișnuite în monumentele de acest fel). Am avea atunci de citit până aici:

...φιλον [Μενε]κράτους [πατέρα π]αστο-
φόρων [σὺν . . . .] ²⁾ γυναῖκα δὲ αὐτοῦ.

¹⁾ V. inscripția din *Arch.-epigr. Mitt.* XI, 46, 16.

²⁾ Particula adversativă *δέ* după cuvântul *γυναῖκα* încarcă mult lucrurile aici. Ea nu poate admite legătura celor două nume prin *καί*. Nu rămâne decât legătura cu *σὺν*, adverbul, care merge perfect cu *δέ*; Cf. Dicționarul lui Bailly s. v. În inscripții nu găsește un exemplu analog.

În r. 5 nu putem citi altfel decât [ί]εροναῦται. Acesta e un cuvânt, pe care nu-l mai găsim nicăiri, după cunoștința mea, dar el e perfect grec și cu totul la locul lui în cultul Isidei, unde mai găsim cuvântul συνναῦται în înțelesul de συνμῦσθαι¹⁾.

Am avea atunci de înțeles prin ἱεροναῦται pe acei membrii ai asociației, cari cu ocazia ceremoniilor religioase în onoarea zeiței, fie cea de care vorbește Apuleius²⁾, fie cea de care vorbește Foucart³⁾, erau însărcinați cu procesiunea nautică a Isidei.

Cultul Isidei la Tomi ne e documentat⁴⁾. O inscripție ne dă știre despre existența

---

¹⁾ Cagnat, *l. c.*, I, 817, inscripție dela Gallipoli, în care sunt înșirate diferitele demnități dintr'o asociație isiacă (după interpretarea lui Foucart), și anume: Șeful colegialului, ἀρχωνῶν; cinci șefi pentru manevra plășilor, δικτυαρχοῦντες; doi scrutători, σκοπιάζοντες; doi piloți κυβερνῶντες; cel care pune plasa în apă, φελλοκαλαστῶν; un om de veghe, ἐψημερεύων; cinci patroni de șalupe, λεμβοαρχοῦντες; un controlor, ἀντιγραφόμενος.

²⁾ *Metam.* XI, 7—99.

³⁾ Apud Cagnat, *l. c.*, nr. 817, n. 1. Vezi mai jos pag. 14 și pag. 15, n. 1.

⁴⁾ V. mai sus pag. 10, n. 2.

aici a ceremoniilor numite *Χαρμόσινα*¹⁾. Cea de față ne-ar documenta existența ceremoniilor zise *navigium Isidis*²⁾.

După *ἔροναῦται* urmează începutul unui cavânt cu AN, apoi în r. 6 se citește clar ἐκ τῶν ἰδίων, rămânând loc în ambele rânduri pentru încă câte un cavânt. Intrucât avem de-aface cu un monument onorar, întregirea r. 5 prin ἀν[δριάσι], iar a r. 6 prin ἐτίμησαν, mi se pare cu totul naturală.

În r. 7 *προστατῶντος*, e, fără îndoială, împreună cu un nume propriu, un genitiv absolut, alcătuint datarea inscripției, cu numele președintelui respectiv al colegiului, și atunci sub autoritatea altor documente analoage putem întregi și aceste două rânduri astfel: *προστα-*

---

¹⁾ *Arch. epigr. Mitt.*, VI, 23, 46. Inscripție din care se păstrează numai partea dela sfârșit, prin care se hotărăște publicarea prin via graiu și prin scris (pe marmoră) în templul lui Serapis, a recompensei (o coroană) dată unui cetățean cu ocazia Harmosinelor Isidei.

²⁾ După toate aparențele, ambele serbări erau îndeplinite de una și aceeași asociație, precum rezultă din inscripția nr. 66 din Foucart: *Les associations religieuses en Grèce*, în care aceeași persoană ține cheltuielile ambelor serbări. Vezi mai jos p. 15 nota 1.

τοῡντος [Ἰσιδος Ἀριστάρχου Ἰ.....¹).

Prin armare întreaga inscripție ar fi de citit:

...φιλ|ον ...Μενε|κράτους |πατέρα π|α-
στοφόρων [σὺν.....] γυναῖκα δὲ αὐτοῦ,
ἰεροναῦται ἀν|θριάσι? ἐκ τῶν ἰδίων [ἐτί-
μησαν], προστατοῡντος [Ἰσιδος Ἀριστάρ-
χου Ἰ.....

Așă înțeleasă inscripția noastră, face un adevărat *pendant* celei citate pe pag. precedentă cu care se aseamănă și ca duet și ca mărime de litere. În aceasta e vorba de ceremoniă veselă a zeiței Isis, ca prilejul căreia statura ei eră plimbată cu multă pompă și găzduită împreună cu tot cortegiul de către unul din membrii ²), iar în cea de față de ceremoniă gravă, de inițiere, așă cum este descrisă de Apuleius și cum e explicată de Foucart, ca reprezentând pe Isis căutând, pe barca sa de papyrus, să adune din

---

¹) Cagnat, *o. c.*, I, n. 1172 și 1173, Παρθένιος Πανίμεως προστάτης Ἰσιδος din anul 32 p. c. și 1168, 1171 și 1177: ἐπὶ Πανίσκου Πτολίδου προστάτου Ἰσιδος din anii 148—149. Toate din Egipt.

²) Foucart: *Les associations etc.* nr. 66 și comentariul dela pag. 118.

Nil oasele lui Osiris aruncate acolo de Typhon¹⁾.

Cu aceasta avem acum documentată pentru Tomi aclimatizarea cultului egiptean al Isidei sub toate formele lui, având un templu (în tovărășie cu Serapis²⁾) și organizată serbarea cea mare a ei în mod regulat, cu colegiile respective de pastofori și de *ἱεροναῦται*, de bună seamă și cu toată acea ierarhie pe care ne-o dă inscripția dela Gallipoli.

4. Fragment arhitectonic de marmoră înalt de 0.18, lung de 0.62, gros de 0.28 m.

---

¹⁾ Cf. comentarul inscripției din Gallipoli la Cagnat, *O. C.* I, nr. 817. Se naște însă întrebarea dacă ne găsim în fața a două sărbători deosebite, sau dacă nu cumva avem de-aface cu una și aceeași serbare, compusă din mai multe ceremonii deosebite, cum rezultă de altfel și din descrierea dată de Apuleius, unde găsim într'una și aceeași serbare cele două ceremonii, a navigației și a procesiunii statuei și obiectelor de cult cum și găzduirea la unul din membrii asociației, și atunci, respingând teoria lui Foucart cu două sărbători deosebite (*Associations religieuses en Grèce*, p. 118), să admitem una singură, compusă din o serie de solemnități, fiecare cu nume deosebit, iar întreaga asociație isiacă împărțită în sub-împărțiri de acestea mai mici, numite după natura rolului pe care aveau să-l îndeplinească în decursul serbărilor: *παστόφοροι*, *ἱεροναῦται* (*συνναῦται*), etc.

²⁾ V. p. 13, n. 1.

E un monument votiv pus de sigar
sub protecția obicinaiței 'Αγαθῆ τύχη

Fig. 6.

în cinstea unui împărat, judecând după
forma literilor, din sec. III p. c.

Inscripția ¹⁾:

ΙΕΡΕΙ ΜΕΓΙΣΤΩ ΔΗΜΑΡ
ΤΟΜΕΙΤΩΝ

ar fi deci de completat:

['Αγαθῆ τύχη; Αὐτοκράτορι Καίσαρι
(numele împăratului cu aclamațiile lui
triumfale) ἀρχ]ιερεῖ μεγίστῳ δημαρχικῆς
ἐξουσίας το... ὑπάτῳ τὸ... πατρὶ πατρί-
δος, ἢ βουλῆ καὶ ὁ δῆμος] Τομειτῶν.

5. Fragment de marmoră de dimensi.
0.48 × 0.13 × 0.35 (gros), cu inscripția:

¹⁾ *Arch.-epigr. Mitt.* XI, 52, 72.

Fig. 7.

6. Altar de calcar înalt de 0.68, lat la basă de 0.45; înălțimea totală a profilului 0.22, din cari 0.12 numai plinta. Dimensiunile feței scrise: 0.34 lățimea pe 0.26 înălțimea.

De remărcat în r. 2 prescurtarea cognomului *M(a)rci(a)n(us)*. In r. 3 după SE urmează o spărtură în piatră, prea îngustă ca să încapă cuvintele ET SVIS cum ne-am așteptă, spre completare a formulei obicinuite *pro se et suis*. Tre-

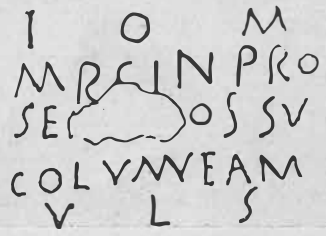

Fig. 8.

bue să admitem că lapidarul a scris numai *pro se* după care, evitând raptura pietrii, a continuat cu *possuit* (cu doi s).

2133/70

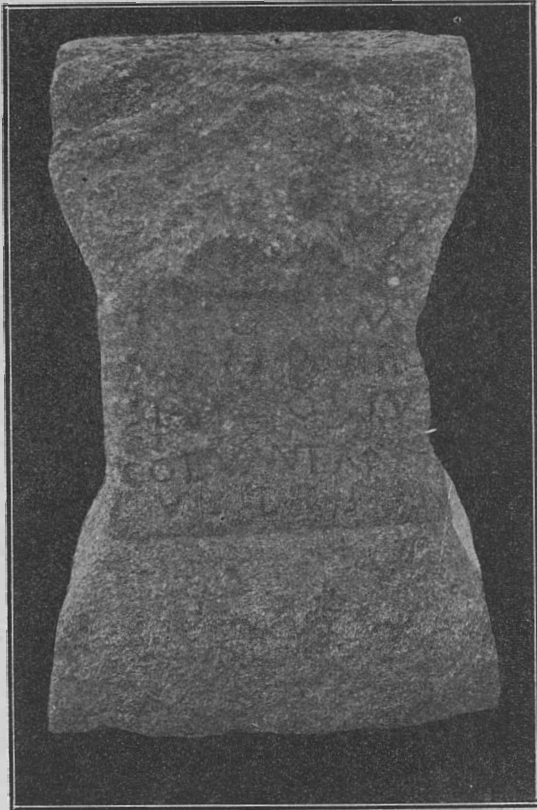

Fig. 9.

Lectura: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
M(a)rci(a)n(us) pro se possuit colum-
neam. V(otum) l(ibens) s(olvit).*

Columneam pentru *aram* ori *cippum* e cu totul neobicinuit, și mai de grabă ar fi de înțeles aici, că respectivul a închinat divinității o coloană careia monumentul de față îi servea drept bază.

7. Fragment dintr'o inscripție latină de calcar.

Se păstrează numai colțul de sus din dreapta, din care se vede că monumentul avea un fel de frontispiciu, dea-

Fig 10.

supra chenarului de sus al inscripției, împodobit probabil în mijloc cu o ro-

zetă. Cele două colțuri de sus sunt separate de restul câmpului prin câte un sfert de cerc scos în relief. Pe partea păstrată a frontispicalui se citește inițiala M.

Dimensiunile: înălțimea 0.28, lățimea 0.30, grosimea 0.15 ¹⁾.

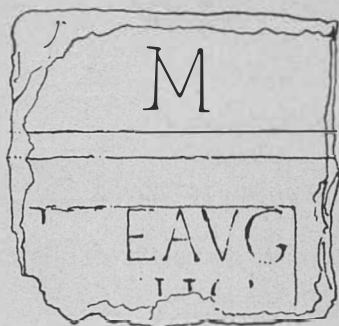

Fig. 11.

Poate: *[I(ovi) O(ptimo)] M(aximo) [et Dian]ae Aug(ustae)...*

În r. 3, unde se cunosc câteva urme de litere, nu mă pot gândi la vre-un sens.

8. Fragment de marmoră din partea

---

¹⁾ *Arch. epigr. Mitt.* XI, 52, 71.

de jos a unei inscripții grecești de dimensiunile $0.21 \times 0.20 \times 0.016$ ¹⁾).

Fig. 12.

- R. 1 φιλαν[θρωπία]?
„ 2 [ἱερ]ασάμην?
„ 3 [πολλ]οῦ χρόν[ου]?

9. Fragment de calcar de dimensiunile $0.15 \times 0.18 \times 0.12$ ²⁾).

Fig. 13.

¹⁾ *Arch.-epigr. Mitt.* XI, 52, 75.

²⁾ *Arch.-epigr. Mitt.* XI, 32, 74.

ΕΒΔΟΜήκοντα ?
ΔΙΟΝΥσιος

Din rândul superior se mai văd câteva semne, care nu dau însă posibilitatea restaurării vre-unei litere.

10. Fragment de marmoră de dimensiunile : $0.23 \times 0.35 \times 0.10$ ¹⁾.

Fig. 14.

Inscripția pare a fi fost bilingvă, așa că am avea sfârșitul textului grec și începutul celui latin, reprezentat pe fragmentul nostru printr'o jumătate de C.

11. Coloană de marmoră, prelucrată în partea superioară în formă de capitel din care n'a mai rămas decât bastonașul.

¹⁾ *Arch.-epigr. Mitt.* XI, 55, 49.

E spartă în două, așa fel că lipsește jumătate din inscripția ce eră scrisă pe suprafața coloanei în rânduri neegale. Înălțimea 0.42¹⁾.

Fig. 15.

De sigur e o colomnă funerară.

---

¹⁾ *Arch.-epigr. Mitt.* XI, 33, 93.

12. Bucată întreagă de calcar dintr'o inscripție monumentală, compusă din mai multe asemenea bucăți. Înălțimea 0.72, lățimea 0.88, grosimea 0.40.

Fig. 16.

*...]no (centurio) leg(ionis). . . . .
ens (centurio) leg(ionis). . . . . incom-
p(arabili virtute ? . . . .).*

Literile (r. 1 înalte de 0.205, r. 2 de 0.200 și r. 3 de 0.105) se înscriu într'un patrat perfect și ca duct seamănă a fi din epoca bună a Antoninilor,

dacă nu chiar din a lui Traian, cu ale cărui inscripții monumentale dela Adam-clissi are multă asemănare, deși acolo raportul între grosimea, adâncimea și înălțimea literilor e mai mic ca aici.

Poate să fie vorba și aici de vre-un mausoleu ridicat de marele împărat soldaților ce vor fi căzut în luptele ce au avut loc prin părțile acestea în cursul războaielor dacice. Găsită la Palazu.

Fig. 17.

13. Stelă de calcar de dimensiunile: $0.97 \times 0.50 \times 0.30$. De jar împrejur a avut un chenar, acuma rupt în cea mai mare parte, împodobit cu vreji de viță. Fața cu inscripție se păstrează în întregime, însă așa de mutilată, încât cea mai mare parte a textului s'a pierdut cu totul.

În r. 1, la început, lectura e sigură, afară de ultima literă care poate fi un E, și am avea atunci numele *Iulian(a)e*. Urmează apoi... *qui/vixit a[nnis] X....* Ceeace a urmat e cu desăvârși e șters. Din ultimele două rânduri se mai cunosc... *mo.. orna(mentis?)*.

14. Fragment de calcar compact de dimensiunile $0.30 \times 0.46 \times 0.20$. Se mai cunoaște în stânga urmele unui chenar profilat. Inscripția¹⁾ a fost destul de bogată în ligaturi, cari de altfel nu prezintă nimica deosebit:

H cu K, H cu E, N cu T.

Fragmentul a făcut parte dintr'un monument funerar.

În r. 2 credem a putea citi cuvântul $\Theta\rho\rho\rho\rho$ = sarcofag, dar fragmentul în nici

¹⁾ *Arch. epigr. Mitt.* XI, 60, 119.

un caz nu a făcut parte dintr'un asemenea monument întra cât marginea lui din stânga nu e ruptă, ci șlefuită regulat

Fig. 18.

ca la toate stelele funerare. Se poate însă ca cuvântul *θήκη* să fie luat aici în sens de mormânt, lucru destul de obișnuit în izvoarele literare (vezi citatele în Dicționarul lui Bailly s. v.) dar necunoscut în epigrafie.

In r. 2 de citit *ἐαυτῶ καὶ υἱῶ αὐτοῦ... (?)*
τελευτήσαντι ὀνηίστως... ζήσαντι [ἔτη...

15. Fragment dintr'un monument de marmoră. Inscripție greacă înserisă în-

tr'un cerc format dintr'un profil în relief. În stânga alte profile mărginesc un câmp, pe care erà reprezentat un obiect

Fig. 19.

din care nu se mai vede decât partea superioară în forma unui gât de vas.

Inscripția:

Κ Α Ι
ΕΛΥΤΟ
ΣΥΝΒΙ
ΜΗΕΝ Ι.
ΜΗΤΗ Κ
Α Ο Σ Ε Π Ι

Fig. 20.

Și aici e vorba tot de un monument funerar ridicat de un cetățean, pentru sine și soția sa (r. 2 și 3 : $\acute{\epsilon}\alpha\upsilon\tau\acute{\omega}$ [καὶ.....] $\sigma\upsilon\nu\beta\acute{\iota}\omega$ [αὐτοῦ]) și care pare a sfârși cu formula cunoscută: «dacă cineva ar cutezà să strice sau să înstreineze acest monument, să dea orașului atâta sumă»: $\delta\omega\sigma\epsilon\iota\ \pi[ό]λ\epsilon\iota\ \delta\eta\nu\alpha\rho\acute{\iota}\alpha\text{.....}$]

16. Stelă de marmoră (găsită în săpăturile dela spital) înaltă de 1.00, lată de 0.44, groasă de c. 0.10 m. Fața împărțită în două registre: 1) În frontispiciu tratat cu foarte multă aproximație în chip de fronton cu acroterii. Central acestai frontispiciu e ocupat de o cruce în relief de formă byzantină, foarte asemănătoare crucii de pe unele monede ale lui Iustinian ¹⁾, ceea ce ar indicà ca dată a monumentului secolul VI p. C. 2) Fața scrisă, de dimensiunile 0.32 × 0.25.

Aceasta, împreună cu frontispiciul, nu ocupă nici jumătatea monumentului. Restul e destul de sumar netezit, iar marginile nici atâta (fig. 21).

---

¹⁾ Sabatier, *Monnaies byzantines*, planșa XVII, nr. 31 sqq.

Fig. 21.

Ἐνθάδε κατὰκται Ἡρακλῆδης ἀνα-
γνώστης τῆς ἀγίας καὶ καθολικῆς ἐκ-
κλησίας.

† ΕΝΘΑΔΕΚΑ
ΤΑΚΙΤΑΙΗΡΑΚΛΙ
ΔΗΣΑΝΑΓΝΩΣ
ΤΗΣΤΗΣΑΓΙΑΣ
ΚΑΙΚΑΘΟΛΙΚΗΣΕΚ
ΚΛΗΣΙΑΣ

Fig 22.

Ἀναγνώστης = lector, face parte din
ordinile inferioare ale bisericii ¹⁾).

Tot din ordinele acestea inferioare
mai avem la Tomi un *πραγματευτής τοῦ*
ἁγίου Ἰωάννου, ²⁾ iar din ordinele mai
înalte un *presbyter* ³⁾, ambele inscripții,

¹⁾ Sophocles: *Greek Lexicon* s. v., unde e indicată li-
teratura cuvântului.

²⁾ *Arch.-epigr. Mitt.* XIX, p. 103, nr. 57. Cf. V. Pâr-
van, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului*
daco-roman, p. 64.

³⁾ CIL, III, 7503.

fiind cam din aceeași epocă cu a noastră ¹⁾.

'Αναγνώστῃς τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας = al sfintei și obștești biserici, trebuie înțeles ca o simplă emfază a respectivului, care în cazul de față va fi fost un biet slujitor al unei biserici oarecare. Încă din timpul lui Theodosia I avem cunoștință despre existența bisericilor (= clădiri) la Tomi ²⁾. Pe vremea monumentului nostru ele trebuie să fi fost o sumedenie, dacă ținem mai ales seama de faptul, că într'un orașel de importanță secundară ca *Tropaeum*, săpăturile de până acum au dat la iveală patru basilici și un baptisteriu ³⁾.

De altfel titlul acesta de *καθολική* care se cuvine bisericii creștine în totalitatea ei, eră uneori întrebuințat în

---

¹⁾ Cf. pentru cea cu presbyterul observația lui Hirschfeld în *A.-e. M.* VIII, p. 16, nr. 47, că inscripția pare a fi din sec. V—VI.

²⁾ Zosimus IV, 40. Vorbind de un atac al Goșilor, stabiliți de Teodosia lângă Tomi, asupra orașului, atac respins de Tomitani sub conducerea lui Gerontius și descriind fuga barbarilor, continuă: τοὺς δὲ ἀποδράντας ἐδέχετο παρὰ χριστιανῶν τιμώμενον οἰκοδόμημα, νομιζόμενοι ἄστυλον.

³⁾ V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, p. 90 sqq.

chip emfatic și de unele organizații bisericești locale, cum d. p. la Salona (Dalmația), unde pe o piatră mormântală citim amenințarea că, dacă cineva ar voi să puie în acel mormânt alt corp, să dea ca amendă bisericii catolice Salonitane [*eclisie catolice Sal(onitanae)*] trei litre de aur (CIL. III, 13124).

Din inscripția noastră însă nu putem deduce că titlul de *catolica*, ar privi și la Tomi întreaga organizație bisericească, cu Metropolia respectivă, ci mai de grabă cum arătarăm, că micul slujitor al unei biserici se mângâie de situația sa inferioară cu gândul că face și el parte din marea organizație a sfintei biserici universale.

17. Fragment de inscripție greacă pe o placă de piatră nisipoasă, care, mărginită de un chenar, va fi avut înaintea de săparea textului actual altă întrebare. Numai după ce placa a fost spartă în sensul lungimei, a fost întrebuintată (spărtura din stânga) fără a se mai îngriji respectivul săpător să-i îndrepteze marginea cu spărtura.

Lipsește partea dela început a inscrip-

ției și partea de jos. Fragmentul măsoară în înălțime 0.25 și 0.35 m., în lățime c. 0,24 și în grosime 0.03 m.

Fig. 23.

Rândul din urmă e completat cu o ramură, care imitează în mod destul de rudimentar frunza de palmier, și ține de sigur, în intenția lapidarului, locul obișnuitei frunze de ederă.

Dedesapt un semn, ce pare a proveni din suprapunerea a două triunghiuri, te dăce cu gândul la canoscutul semn evreesc — deși completându-l (piatra e spartă tocmai aci) nu reiese semnul exact. — De altă parte și frunza de pal-

mier e un simbol care se găsește des, mai ales în numismatica hebraică, și care pentru unele din monedele imperiale bătute de evrei, cu legenda greacă, sunt singurile indicii ale originii lor iudaice¹⁾. Aceasta însă nu este de ajuns pentru a crede în origina iudaică a celui pentru care s'a făcut monumental, întrucât aceeași frunză de palmier o găsim și în simbolistica creștină²⁾, și chiar pe monumente epigrafice, ca în cazul de față³⁾.

Dacă pe de altă parte avem în vedere caracterul târziu al literilor (sfârșitul sec. IV, p. C.), cum și faptul că Evreii la Alexandria se ocupau mai mult cu industria⁴⁾ suntem înclinați a crede că monumental e *creștin* și că personajul e un grec din Alexandria.

---

¹⁾ Ch. Lenormant: *Mémoire sur les monnaies de Simon Machabée*, p. 15—14.

²⁾ C. M. Kaufmann: *Handb. der christlichen Archäologie*, Paderborn, 1905, p. 207, pe un sarcofag creștin din Syracuza. Cf. și p. 254 pe o graffită din catacomba Sf. Callist, unde se găsesc și semne ce ar avea oarecare analogie cu cel-alt semn de pe inscripția noastră.

³⁾ CIG. 9704. Frunza de palmier desemnată pe epitaful unei *neofite* (Roma).

⁴⁾ V. Pârvan: *Die Nationalität der Kaufleute* p. 99, n. 1.

Textul, destul de clar în partea finală, e greu de restabilit în primele două rânduri, distruse în parte de spărtura pietrii.

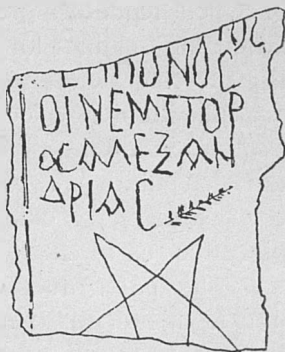

Fig. 24.

În r. 1, dacă cele două bare verticale dela început formează litera π , am avea finalul unui cuvânt..... $\pi|\omega\varsigma$. În r. 2 primele două semne nu pot fi întregite altfel decât în CE, iar cele patru bare următoare în $\pi\pi$. Am avea atunci cuvântul $\Sigma\acute{\epsilon}\pi\pi\omega\nu\varsigma$ (= $\Sigma\acute{\epsilon}\pi\pi\omega\nu\varsigma$), genetival unui nume propriu $\Sigma\acute{\epsilon}\pi\pi\omega\nu$ ¹⁾ și deci lectura inscripției:

---

¹⁾ Pe care e drept că nu-l mai cunoaștem din alte izvoare și care poate fi pus la îndoială. Îl mențin în lipsă de altceva mai bun.

...πιρος Σέππονος οίνεμπορος Ἀλεξάνδρεια.

Legăturile comerciale ale oraşului nostru cu Alexandria Egiptului sunt destul de cunoscute din alte monumente, pentru a mai insista asupra lor¹⁾, până acum însă n'aveam prin nimic documentată această ramură de negoţ aici la Tomi.

În ce sens trebuie să înţelegem noi această calitate de οίνεμπορος Ἀλεξάνδρεια: ca negustor de vinuri din Alexandria, venit la Tomi după afaceri şi surprins aici de moarte, sau ca reprezentant la Tomi al vre-unei case de vinuri din metropola Egiptului,—e greu de hotărît. Aparenţa meschină a monumentului, care precum arătai, e o simplă bucată dintr'un monument anterior, ar fi un cuvânt să ne hotărîm pentru calitatea respectivului de reprezentant sărac al vre-unei negustor alexandrin.

Fără îndoială că unul din articolele principale de export ale grecilor în părţile acestea, în care civilizaţia greco-romană a trăit lungi secole la olaltă şi

---

¹⁾ Cf. V. Pârvan, *Die Nationalität d. Kaufl.* p. 100.

în mai bună sau mai rea înțelegere cu barbaria băștinașe ori năvălitoare, eră și vinul atât de abundent și atât de prețuit din părțile grecești. El eră adus mai ales în amfore mari de lut, din cari unele purtau ștampilă cu data fabricării ¹⁾, altele indicarea capacității ²⁾ și se debită, fie în amforașe mici, fie în oale cu capace de lut, pe care stă scris o urare ³⁾ ori un îndemn ⁴⁾. Cele mai multe vase însă de sigur nu purtau indicațiile necesare decât pe ambalaj sau pe dos și de bună-seamă că frumoasele exemplare de lut ce stau așa de frumos în Secția Constanța a Museului Național, această destinație trebuie să fi*avut-o!

18. Fig. 25. Stelă de marmoră înaltă de 1.75, lată de 0.34, groasă de 0.18 m. Jarmătatea superioară este împărțită în două registre. Cel de sus e un dreptunghi

---

¹⁾ Amfora din Rhodos, găsită la Spantzov. Tocilescu, *Mon. epigr. și sculpt.* p. 132 sq. Amfora dela Poiana, v. Pârvan, *Castrul dela Poiana* p. 101 sq.

²⁾ Gâtul de amforă dela Ulmetum, Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, I, p. 570.

³⁾ *Ibid.* II, p. 352: $\beta\sigma\acute{\iota}\theta\iota\ \kappa\acute{o}\rho\iota\epsilon\iota!$

⁴⁾ *Ibid.* II, p. 353: $\Pi\acute{\epsilon}\epsilon, \sigma\acute{\iota}\nu\omicron\varsigma\ \kappa\alpha\lambda\acute{o}\varsigma!$

Fig. 25.

cu partea de de-asupra în forma obi-
nuită a conturului de fronton cu acro-
terii. Mijlocul dreptunghiului e ocupat
de crucea bizantină din al cărui picior
pleacă spre dreapta și spre stânga câte
un vrej, ce se termină fiecare în cele
două pseudo-acroterii prin câte o frunză
de ederă. De desuptal acestei crucei, în-
seris într'un cerc (diam. 0.27 m.), mo-
nogramul lui Hristos. În registrul de
jos, despărțit de cellalt printr'un chenar
simplu, lat de 0.02, se află săpată ins-
cripția (fața scrisă măsoară 0.31×0.31).
Partea inferioară a monumentului e
spartă, lipsindu-i o bucată din stânga,
și se pare că spărtura există încă mai
dinainte de a se fi făcut monumentul,
de oarece chenarul inscripției în partea
de jos evită spărtura ocolind-o. Urme
de litere ce se văd pe chenar ¹⁾ și cari
n'au nimic de-aface cu textul inscripției
arată că piatra a purtat înainte altă
inscripție, care a fost ștearsă pentru a
se da monumentului înfățișarea actuală ²⁾.

¹⁾ În r. 2 pe chenarul din stânga un I, pe cel din
dreapta un I; în r. 3 în stânga T; în r. 4 tot în stânga
o bară oblică, probabil dintr'un N.

²⁾ A fost publicat întâia oară de Mons. Raym. Netzham-
mer în *Revista Catolică*, 1914.

Inscripția prezintă o sumă de curiozități foarte interesante. Mai întâia, ca forme de litere avem € , forma grecească, foarte rară în inscripțiile latinești. □ pentru S, iarăși literă grecească, L redat prin semnul L, Q prin ¶ formă apropiată de ¶ al alfabetului cirilic.

Ligaturile NE și w, cum și inconsecvența, în forma unor litere A și A, n'au nimica neobișnuit, nici așezarea silabei REC dela sfârșit pe chenar. Neobișnuită este însă prescurtarea *Sagittars* pentru *Sagittarios*.

Lectura de altfel e ușoară :

In huc tumulum est positus Terentius filius Gaione, annor(um) viginti cinque, militans inter sagittar(io)s iuniores.

Caracteristice pentru epoca târzie a inscripției sunt multele barbarisme ce conține:

huc = hunc

est positus = positus est

filius Gaione = Gaionis filius,

Cum și întreaga construcție a frazei; apoi prepoziția *in* cu acuzativul în locul ablativului.

În privința conținutului avem de remarcat :

Cognamele Gaio(nis), se mai găsește și în alte inscripții : CIL. III, 10795 ¹⁾ și 11592 ²⁾.

Forma numelui *Terentius filius Gaione* cu patronimical în genetiv, deși ca atribut al substantivului *filius*, e forma greacă, destul de obicinuită, mai ales în vremurile acestea târzii ale romanismului, pentru a mai insista asupra ei.

Interesant e corpul de trupă din care a făcut parte acest Terentius : *Sagittarii iuniores*.

În *Notitia dignitatum*, găsim printre trapele de *sub dispositione viri illustris magistri militum* (II) *praesentalis*, printre cele șaptesprezece *auxilia palatina*, pe *Sagittarii seniores orientales* și pe *Sagittarii iuniores orientales* ³⁾ iar sub comanda celui alt *magister militum* (I), iarăși printre *auxilia palatina*, pe *Sagittarii seniores Gallicani* și pe *Sagittarii iuniores Gallicani* ⁴⁾.

Toate aceste trupe nu se găseau în *Scythia minor*, de unde avem mona-

¹⁾ Găsită la Terjișce (Pannonia superioară).

²⁾ Găsită pe muntele S. Elena (Norie).

³⁾ Ed. Seeck, VI, 13 (= 54) și 14 (= 55).

⁴⁾ *Ibid.* V, 13 (= 54) și 14 (= 55).

mental, iar tinerețea cea mare a lui Terentius (25 de ani) indicându-ne, că el erà încă în activitate de serviciu când l'a surprins moartea; pe de altă parte fiind greu de admis ca corpul lui să fi fost adus la Tomi tocmai dela Constantinopol, trebuie să admitem aici și prezența cohorței sau a unei părți din ea, adusă cu vre-o ocazie, așa cam *lanciarii iuniores* de sub comanda aceluiaș *magister militum* sunt aduși în vremea lui Justinian la *Ulnetum*, pe care-l reclădesc¹⁾. Forma literilor, care cam aduce cu a celor dela *Ulnetum*, apoi hrismul și crucea întocmai ca pe monedele lui Justinian²⁾, ne îndreptățesc a crede că și monumentul nostru e tot din vremea acestui împărat și că precum *lanciarii iuniores* erau detașați la *Ulnetum* pentru restaurare și pază, tot așa *sagittarii iuniores* au fost trimiși la Tomi în acelaș scop³⁾, și în vre-o luptă sau din altă

¹⁾ V. Pârvan, *Cetatea Ulnetum* II, p. 380 sq., unde se discută și chestia acestor dislocări de trupe.

²⁾ Sabatier: *Monnaies byzantines* pl. XVII nr. 2, 8, 30, 31, etc.

³⁾ Printre castelele restaurate de Justinian figurează și Tomi (Procopius, *de Aedif.* IV. 11).

cauză tânărul săgetaş şi-a găsit moartea, aproape de ai săi, cari au avut astfel mângâierea să-şi facă ultimile datorii faţă de el ¹⁾. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât cazul nu e izolat. Tot la Tomi s'a găsit un monument, tot din aceeaş vreme (în frontispiciu crucea cu baza ornamentată), al unui *Atala* fiul lui *Tzeiuc* «ἀπὸ σαγιτταρίων (= σαγιτταρίων) ²⁾, ceea ce ne face să credem că acest corp de trupă, cel puţin în epoca lui Iustinian, a stat în părţile acestea vreme mai îndelungată, având timpul necesar a-şi completa efectivele cu localnici, dacă nu camvâ cercul obicinuit de recrutare al acestei corp de trupă eră chiar în regiunea noastră, şi atunci dintre cele două feluri de *sagittarii iuniores*, *Gallicani* şi *Orientalis* din *Notitia dignitatum* am avea a-l considera pe acest Terentius printre cei din armă.

---

¹⁾ Ridicându-i un monument, care deşi de ocazie, ca să zicem aşă (vezi mai sus), a trebuit să coste o sumă bună de bani pentru lucrătura destul de îngrijită, ca să admitem camvâ că a fost pus de camarazii defunctului — ei înşişi şi oamenii săraci. Ei nu se poate datori decât pietăţii părinteşti.

²⁾ V. Pârvaş. *Contrib. Epigr. la ist. Creşt. daco-rom.* p. 63.

19. Așchie informă de marmoră, raptă din muclea unui capac de sarcofag. Se văd pe dos urme din brânela ce încing de obicei acest soi de monumente ¹⁾. Inscricția a fost săpată de-adreptul pe planul spărturii fără o șlefuire prealabilă.

Măsoară în înălțime 0.64 m., în lățime 0.31, grosimea invariabilă.

Intre brațele crucii se citește deslușit $\delta \omega \nu$. In r. 5 'a treia literă, este un Λ și nu Λ cum s'ar părea după bara oblică din mijloc, de oarece deosebirea între Λ și Λ este deslușit însemnată în această inscripție, nu numai prin barele interioare ale lui Λ , ci și prin felul consecvent cum se împreună sus cele două brațe ale literilor, la Λ împreunându-se exact, iar la Λ brațul din dreapta trecând dincolo de punctul de împreunare.

In r. 6 Δ făcut aproape cursiv *d*.

In r. 7 Π făcut cu bara orizontală de de-asupra mult prelungită spre dreapta.

Semnul dela sfârșit e o cruce.

---

¹⁾ V. Asemenea capace de sarcofage găsite tot la Constanța, la Moisil, *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorie*, 1910 p. 83 s7.

Primele două rânduri scrise mai mă-

Fig. 26.

runt par a nu aveà nici o legătură cu

restul inscripției și sunt foarte greu de înțeles :

Fig. 27.

εἴλεος ¹⁾

συνα.

Restul se citește fără nici o greutate :
Ἐνθάδε κατ'ἀκίτε|ε Ἄλ<λ>έξ(α)ν|δρος
νεόπιτος.

νεόπιτος (pentru νεόφυτος), cel care a primit de curând credința, termen obișnuit în biserica creștină primitivă ²⁾.

20. Pe un gât de amforă, sus, stam-pila în adânc :

ΕΥΚΛΕΙΩΝ

măciuca lui Hercule

ΕΠΙΑΝΔΡ

Deși rău aplicată, se citește cu înles-nire și siguranță :

Εὐκλείων — ἐπὶ Ἄνδρ.....

¹⁾ Citesc așa *exempli gratia*: tot la Tomi s'a găsit un capac de lut cu inscripția εἴλεός μου ὁ θεός! (Arch. Epigr. Mitt. XVII, p. 99 nr. 38), deși semnul dela începutul cuvântului la prima vedere ar părea mai de grabă un Α. Celui de-al doilea cuvânt nu-i pot da nici o explicație.

²⁾ CIG. 9704: νεόφυτα. Cf. Sophocles: *Greek Lexicon* s. v. cu literatura cuvântului. In epigrafia locului, cuvântul ne întâmpină pentru prima oară acuma. Avem în schimb νεοφύτιστος: Pârvan, *Contrib. epigr. la Ist. Creșt. Daco-Roman*, p. 62, la Tomi și Arch. epigr. Mitt., IX, 19, 30. la Vraganizza (Dalmația).

Numele Eueleion îl mai găsim:

1) Pe două monede ale oraşului Callatis ¹⁾ un Εὐκλεί(ων), în calitate de magistrat sub privigherea căruia s'au bătut

Fig. 28.

aceste monete și a cărui demnitate n'ο cunoaștem de ce natură a putut fi.

2) Il mai găsim și la Megara ²⁾, deci tot într'ο cetate doriană ³⁾.

---

¹⁾ Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, p. 104 nr. 247 și 248 (monete autonome de după moartea lui Lysimach).

²⁾ Pape, *Wört. d. Griechischen Eigenn.* s. v.

³⁾ Callatis este o colonie a Heracleei, care la rândul ei este colonia Megarei (cf. Pick, *o. c.*, p. 84).

Nu e imposibil ca să avem de-aface în aceste două cazuri cu doi membri a două ramuri răzlețite ale uneia și a celeiași familii doriene ¹⁾. Această împrejurare ne-ar îndemna să bănuim că și ceramistul nostru ar fi un membru al acestei familii. Ținând apoi socoteală și de faptul că ștampila este «en creux» și pusă pe gât iar nu pe mânușa vasului (ca la vasele de proveniență străină țăr- mului Mării Negre, în special cele din Rhodos și Thasos, care singurele ajun- geau prin aceste meleaguri), ceea ce pe Dumont ²⁾ îl face să creadă că ar fi vorba de o ceramică particulară a Mării Negre; pe de altă parte având figurată pe această ștampilă măciuca, arma esen- țială a lui Heracle, atât de frecvent

¹⁾ Caracterul doric și l'a păstrat orașul Callatis atât în unele forme exterioare, cum de pildă cultul lui Heracles, considerat pe o întreagă serie de monede ca $\kappa\alpha\tau\alpha\tau\eta\varsigma$ (Pick, *O. C.*, nr. 290—296), cât și une-ori în limbă. Cunoaștem puține inscripții de la Mangalia și în acestea limba e când attica, când dorică, dar mai mult attică. Chiar în decretule oficiale ale senatului și poporului Callatian, limba nu este constant dorică. Cf. *Arch.-epigr. Mitth.* VI, p. 4—10; VIII, p. 3; XI, p. 16—20; XIV, p. 32—34; XVII, p. 99—101 și XIX, p. 32—34.

²⁾ *Mélanges*, p. 119, n. 2.

figurată pe monetele și pe greatățile orașului ¹⁾, credem că acest *Εὐκλείων*, eră domiciliat chiar în Callatis, unde își va fi avut fabrica lui de olărie.

În r. 2 avem datarea cu numele magistratului eponim al orașului, a cărui funcțiune iarăși n'o cunoaștem ²⁾. Nici o întregire a numelui nu putem încercă, întrucât începutul *Ἀνδρ...* poate intra într'o sumă de combinațiuni ³⁾ în fața cărora alegerea e greu de încercat, în lipsa exemplelor de comparație.

21. Pe fundul unei lămpi de lut :

ΑΓΙΟΥ

22. Pe fundul altei lămpi de lut gălbui, cu reprezentarea pe față a zeului Pan cântând din naiu, inscripția

ΛΕ

23. Lampă roșietică de lut, având în față reprezentat în relief un bou, iar în dos semnul

---

¹⁾ Vezi la Pick, *o. c.*, descrierea monedelor orașului Callatis, în special cele de argint autonome.

²⁾ Cf. Pick, *o. c.*, p. 90.

³⁾ Pe vre-o trei pagini a două coloane din dicționarul lui Pape.

Fig. 29.

24. Lampă de lut roșiatică. Pe fund
inscripția

ΕΥΚΤΗΜ
ΩΝΕΠΙ
ΕΙ

Εὐκτῆμων ἐποίησεν (?)

Numele acesta Εὐκτῆμων, îl mai găsim
la Delos, la Athena și pe o monedă din
Dyrrachium¹⁾, însă nicăieri ca industriaș,
ci ca înalt demnitar. Cu totul neobieci-
nuit prin părțile noastre, poate că și
acesta își va fi avut fabrica lui de olă-
rie prin alte părți, și obiectul a ajuns
la noi pe calea comerțului.

25. Pe un fragment din baza unui
mare vas de marmură:

Fig. 30.

. Τ . Φ .

¹⁾ Cf. Pape, *Wörterb.* s. v.

26. Fragment dintr'un monument funerar de marmoră de dimensiunile : $0.37 \times 0.32 \times 0.07$.

Frontispiciul tratat în formă de fronton cu timpanul foarte îngust, este încadrat de două acroterii și are în mijloc o rozetă.

Se păstrează numai partea din stânga a monumentului: O femeie, stând pe o *cathedra* cu speteaza foarte înaltă, îmbrăcată cu hitonul încins peste mijloc și cu un văl ce-i acoperă creștetul capului și aproape întreg corpul, privește spre dreapta, întinzând brațul stâng în sus, iar în mâna dreaptă întinsă pe genunchi ținând un obiect nedeslușit. În colțul de jos din stânga al monumentului, pe fondul piciorului cathedrei, se detașează silueta unei sclave în proporții cu totul reduse. Ea e îmbrăcată în tunica lungă cu mâneci și ține mâinile la piept în poziție plângătoare.

Din restul reprezentării n'a mai rămas decât piciorul drept al personajului bărbătesc, ce sta întins pe o *cline*, a cărei rezemătoare se vede în fund. Se mai vede și mâna dreaptă a bărbatului ținând coroana. E obicinuita reprezentare a

cinei funerare, atât de frecventă pe monumentele funerare ale antichității greco-romane; lucrare de meșteșugar destul de îngrijită. De altfel și atâta cât s'a păstrat e rău conservat: mai ales figurile celor două personaje femeiești sunt cu totul mutilate.

Fig. 31.

Pe chenarul de de-asupra sub fronton se citește inscripția :

ΛΟΥΚΙΟΣ ΕΥΑΡΙΣΤΟΥ Ι

Λούκιος Εὐαρίστου Ι.....

Numele Εὐάριστος îl mai găsim, însă în forma latină Euaristus (r. Euarestus),

la Salona ¹⁾ și la Stobiec (în Dalmația ²⁾).

Il mai găsim pe 10 cărămizi aflate la Aquileia și împrejurimi ³⁾, cum și pe buza unui vas foarte mare, găsit la Maros-Porto, acum în Muzeul din Cluj ⁴⁾.

E posibil ca să avem de-aface cu una și aceeași familie de ceramiști din Salona, ale căror produse ajungeau pe calea comercială până în regiunea Clujului și până pe coasta de Nord a Adriaticii, și n'ar fi imposibil ca și acesta dela Tomi să fie un membru al aceleiași familii, aruncat pe aceste tărâmuri de afaceri, așa cum de pildă un Calventius din Noric a ajuns totemai la Ulmetum ⁵⁾.

27. Fragment dintr'un relief de marmoră de dimensiunile: $0.25 \times 0.22 \times 0.03$ m.

La stânga pe o cathedra o femeie îmbrăcată în hiton de-asupra căruia se drapează un himation ce-i acoperea și creștetul; ține în stânga un obiect ro-

---

¹⁾ CIL. III, 9064 și 10830 ²⁰.

²⁾ Ibid. III, 8520.

³⁾ Ibid. V, 8110 ⁸⁰.

⁴⁾ Ibid. III, 8077 ² a.

⁵⁾ V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum* I, p. 559 sq.

tand, iar în dreapta, ridicată în sus spre bărbie, un obiect nedeslașit ; lipsește capul acestei figuri.

În colțul de sus din stânga al fragmentului se mai distinge parte din trunchiul unui bărbat ce stă culcat pe ocline sprijinindu-se pe cotul mâinii stângi în care ține un vas. Dedesupt și în pro-

Fig. 32.

porții mai mici, o figură femeiască în hiton lung încins la mijloc și resfrânt. Figura e văzută din față și ține dreapta întinsă, de sigur spre trapeza cu merrinde, care însă nu se vede pe fragmentul de față.

Lucrare de meseriaș.

28. Fragment dintr'un relief de calcar,

rapt în partea de jos și din dreapta, de dimensiunile: $0.48 \times 0.48 \times 0.14$.

În mijloc zeul Dionysos tânăr, văzut din față, cu părul mare, buclat, lăsat pe spate, cu privirea drept înainte; ține

Fig. 35.

cu mâna stângă tirsul, iar cu dreapta un vas, de sigur un *cantharos* (acesta e oarecum vasul specific al zeului) din care toarnă lichidul în gura unei pantere. Un trunchiu de viță cu frunze și struguri, ample câmpul reliefului dintre chenarul din stânga și corpul zeului.

În partea dreaptă a reliefului abia se mai canose armele unui acolit, cam și o bucată dintr'un ciorchine.

Starea de conservare a monumentului e destul de rea: vasul pe care-l ține zeul abia se mai cunoaște, iar pantera e atât de mutilată încât mai mult se ghicește: de altfel corpul ei lipsește aproape cu totul. De asemenea lipsesc picioarele zeului și partea de jos a tirsului; din acolit nu se mai văd decât mâna dreaptă, o parte din piept și capul. Din motivul vegetal ce umplea partea dreaptă a reliefului abia se mai cunoaște o bucată de ciorchine. Lucrarea a fost de altfel destul de îngrijit executată.

Fig. 34.

29. Fragment dintr'un relief de calcar de dimensiunile: $0.25 \times 0.62 \times 0.23$. A

făcut parte dintr'un relief analog cu precedentul dar de dimensiuni dabile. Au mai rămas: Capul zeului, cu părul despărțit în creștet printr'o cărare și ondulat pe spate; pe creștet zeul poartă o canană de foi de viță. Se mai vede mâna stângă dela cot în sus ținând tirsul, cam și o parte din vrejii de viță sau de ederă. Lucrare mediocră.

30. Fragment dintr'un relief de marmoră de dimensiunile: $0.13 \times 0.38 \times 0.14$. O reprezentare analoagă cu cele precedente, dar din care n'a mai rămas, începând dela stânga, de cât: acolitul dela brâu până la genunchi, privit din

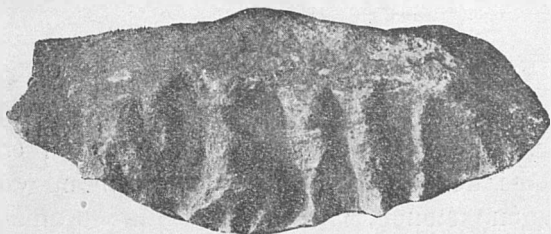

Fig. 35.

față, însă cu o foarte pronunțată atitudine de mișcare spre dreapta lui, pantera cu capul ridicat spre vas, picioarele zeului dela genunchi până la glezne, și

partea de jos a tirsului, dar și acestea atât de mutilate, încât la prima vedere nici n'ai impresia că te găsești în fața unei astfel de reprezentări.

31. Fragment dintr'un mic relief de marmoră de dimensiunile $0.045 \times 0.07 \times 0.02$. Se mai vede trunchiul lui Dionysos,

Fig. 35.

tânăr, gol, cu pielea de panteră prinsă pe umărul stâng și dispusă așa fel ca să-i acopere coapsa dreaptă, ținând cu mâna stângă, ridicată la înălțimea umărului, tirsul. Lucrare medioeră.

Pe lângă acestea, tot la Constanța s'au mai găsit pe vremuri încă alte trei reliefuri, din cari două inedite, iar unul

— ca inscripție — publicat de Tocilescu¹⁾,

Fig. 37.

după o copie fotografică nu prea reu-

¹⁾ In *Fouilles et recherches archéologiques*, p. 220 sq.

șită și cu interpretarea cu totul greșită a inscripției. Câteși trele se păstrează în Muzeul Național din București.

a. Cel dintâiu (Fig. 37) este identic ca cele descrise până acuma: Zeul în picioare, văzut din față, cu părul lung, buclat, despărțit în două și cu coroana de frunze de viță pe creștet, cu pielea de panteră prinsă pe umărul stâng și înfășurând trunchiul așa fel ca să rămâie liberă partea dreaptă a corpului, iar coada animalului să atârne de-alungul coapsei drepte; în picioare încălțăminte cu cărâmbul înalt și resfrânt. Ține cu mâna stângă tirsul, legat la mijloc cu panglici, spre care un acolit, a cărui îmbrăcăminte se compune numai dintr'un fel de șorț legat la mijloc și care nu trece de genunchi, întinde mâna dreaptă și capul. Deși văzut în față, picioarele lui se mișcă spre stânga. În mâna dreaptă, întinsă în jos, Zeul ține obicinuitul cantharos din care toarnă vin în gura unei pantere, care stă pe burtă cu capul întins spre vas și cu coada ridicată în sus. Intreg câmpul reliefului este acoperit cu un trunchiu de viță din care se desfac frunze și ciorchini. Lucrare mediocră.

b. Al doilea monument, cel publicat de Tocilescu, ne oferă o scenă mai complicată: Intr'un câmp închis de-o parte și de alta între doi pilastri, Zeul în centru, cu pielea de panteră pe umărul stâng și coapsa dreaptă, cu tirsul în stânga și cantharos în dreapta toarnă vin în gara unei pantere.

Aici scena se complică prin prezența altor personaje cari nu există în celelalte monumente analoage: În stânga Zeului, un acolit reprezentat în proporții cu totul reduse, cu aceeași îmbrăcămintă sumară ca și cel de pe relieful precedent, ține cu amândouă mâinile pe cap *cista mistică*. În dreapta zeului, Pan dansând, cu naiul în mâna stângă și ținând în dreapta ridicată de-asupra capului un baston îndoit și terminat la capăt cu un fel de măciucă¹⁾. De o parte și de alta a reliefului doi războinici;

¹⁾ Pan face parte din cortegiul lui Dionysos și prezența lui aici este destul de firească. Prin părțile noastre îl mai găsim asociat cuitului lui Dionysos la Balcic (= Dionysopolis), unde o statuie a lui Pan de tipul obicinuit, șezând pe o stâncă și cântând din naiu, poartă pe bază inscripția:

Ἀπολλώνιος Δημοφώντος ἱερῶμενος Διονύσου ὑπὲρ τῶν Βακχεαστῶν τῶν περὶ Ἐράτωνα | Δημοφίλου Διούσιου χαριστήριον. (Kalinka, *Ant. Denkm.*, nr. 188).

cel din stânga în poziție liniștită, cu picioarele încrucișate, stă rezemat de pi-lastru și ține în stânga ridicată în sus un scut, iar în dreapta, sprijinită pe șold, o spadă. Cel din dreapta are o atitudine pronunțată de mișcare spre stânga, dar ține capul întors spre dreapta către zeu. El ține în mâna stângă scutul în poziție de apărare, iar în dreapta ridicată în sus, pumnalul. Ambii au pe cap coiful cu creastă și în picioare încălțăminte cu carâmbul resfrânt, iar drept vestmânt, un fel de manta ce atârna pe umărul stâng, lăsând toată partea dreaptă a trunchiului descoperită, și se resfrânge la brâu căzând în jos ceva mai sus de genunchi.

Intreaga parte de sus a câmpului e ocupată de mlădițe de viță cu struguri și franze ce se desfac dintr'un trunchiu vizibil între Zeu, panteră și Pan.

Dedesupt o inscripție greacă pentru Gordian și soția sa¹⁾.

---

¹⁾ Tocilescu (*Fouilles*, p. 221), caracterizând monumentul zice: „Plaque en marbre blanc contenant le fragment d'une inscription pour la prospérité et la victoire de l'empereur Marc-Aurèle, par un thiasse de Dionysos...” Și întregeste inscripția în consecință, fără să observe în r. 3, pe care de altfel nici nu încearcă să-l citească, numele împărăteșei Sabina

c. Al treilea monument al lui Dionysos, din Muzeul Național e o frumoasă stelă de marmoră de dimensiunile: $0.65 \times 0.45 \times 0.16$.

Relieful e mărginit de doi pilastri cu capitule corintice, ce susțin un fronton cu acroterii și al cărui timpan e ornat de o rozetă centrală din care pleacă de oparte și de alta motivați obicinuiți al alergătoarelor. Zeul, privit din față, este îmbrăcat într'o tunică scurtă, resfrântă la brâu, peste care poartă o mantie foarte fină ce atârână pe spate și a cărei pulpană trece peste brațul drept al zeului. Cu stânga ține tirsul, iar cu dreapta vasul din care toarnă lichidul în gura pantereii; colțul de jos din stânga al reprezentării este ocupat de un altar, pe care se vede focul aprins, câmpul din dreapta zeului de o talpină de viță, cel din stânga de iederă, frumos stilizate în alergătoare.

Tranquillina, soția lui Gordian III. Inscripția trebuie citită: Ἀγαθῆ τύχη; ὅπερ τῆς τοῦ Κυρίου Ἀυτοκράτορος Καίσαρος Μ(άρκου) Ἀντωνίου (— iar na Ἀντωνίου) — [Γορδία]νοῦ Εὐσεβοῦ, Εὐτυχοῦ Σεβαστοῦ; τύχης τε καὶ αἰωνίου [διαιμονίης καὶ τῆς] Σεβαστεῖας Σεβαστίας Τραγκυλλείνας. . . .

Lucrare bună de meseriaș, din nefericire mutilată: Capul zeului abia se mai

Fig. 38.

cunoaște, de asemenea mâna cu cantharos și cea cu tirsul, cum și pantera.

De remarcant aici îmbrăcămintea lui Dionysos la fel ca cea de pe relieful nr. 38, cu a mai tuturor figurilor cunoscute sub numele generic de Eroal trac¹⁾, și cu cea în care zeul este reprezentat pe o bună parte din monedele cu tipul acestei divinități, dela Tomi și celelalte orașe grecești ale Moesiei inferioare²⁾.

Avem prin urmare dela Tomi o serie de 6 monumente³⁾, cari redau chipul lui Dionysos într'unul și acelaș fel, cu mici variante de amănunte. Nici un alt oraș din părțile acestea nu ne-a dat o așa de bogată recoltă de astfel de monumente⁴⁾.

O nu mai puțin bogată figurație are acest zeu în numismatica orașului Tomi. Incepând dela M. Aurelius ca Cesar⁵⁾, va să zică încă din timpul lui Antonin

---

¹⁾ Vezi mai jos, nr. 32 sqq.

²⁾ Vezi tipul figurat la Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, taf. XVI, nr. 27; Monetă a orașului Marcianopolis; taf. VI, nr. 26; Tomi.

³⁾ La care trebuie să adăogăm ca al 7-lea pe cel de sub nr. 38

⁴⁾ S'au mai găsit asemenea monumente și prin alte părți, însă nu în număr așa de mare la un loc,

⁵⁾ Pick u. Regling, *o. c.*, p. 613.

Pial, el apare regulat pe monedele tuturor împăraților până la Philip iunior ¹⁾.

În toate aceste monete avem următoarele reprezentări ²⁾:

1) Dionysos, de față, privind spre stânga, cu părul mare, buclat și înodat la spate, îmbrăcat într'un hiton scurt, resfrânt la mijloc, cu încălțăminte cu carâmbul resfrânt, ținând cu stânga tirsul iar cu dreapta un cantharos spre care-și întinde capul o panteră ³⁾.

2) Dionysos, gol șezând pe un scaun acoperit cu o piele, ținând în dreapta tirsul și rezemându-se cu stânga pe speteaza scaunului ⁴⁾.

3) Dionysos spre stânga într'un car cu două roate tras de două pantere ⁵⁾.

---

¹⁾ *Ibid.*, M. Aurelius Caesar, nr. 2650—2658, M. Aurelius Aug. nr. 2672—2673, Commodus Caes. nr. 2688—2689, Commodus Aug. nr. 2716—2717; Sept. Severus, nr. 2744, 2779—2780. Caracalla, nr. 2865—2865, 2919—2920, 2934, Plautilla, nr. 2954, Geta nr. 2980, 2987, 3013—3018, 3029—3030, Severus Alex. nr. 3177—3178, Maximinus, nr. 3319, 3339, 3340, 3343, Maximus, 3355., Gordian III, 3352, 3430, Philippus iunior, 3596.

²⁾ Cf. și Regling, *O. C.*, p. 633.

³⁾ Pick-Regl. taf. VI nr. 26.

⁴⁾ Pick-Regl. taf. XVI, 34 și XXI, 18.

⁵⁾ *Ibid* VII, 4.

4) Un tip foarte frecvent pe mone-
dele de aici e Dionysos tratat ca Apollo
Lykeios, gol, cu o mână ridicată pe
cap, cu cealaltă rezemându-se de un
stâlp patrat sau de un trunchiu de copac
pe care se încolăcește un șarpe, și cu
diferite atribute proprii: ciorchine, tirs¹⁾.

Tipul descris sub nr. 1 prezintă o
analogie destul de evidentă cu tipurile
monumentelor descrise, mai ales cu al
treilea din Muzeul Național și cu cel de
sub nr. 38. Frecvența lui la Tomi, ne-ar
face să presupunem în chip destul de
firesc existența aici a unui cult special al
acestui zeu sub forma aceasta particu-
lară, bănuială ce se întărește într'un
chip cu total semnificativ prin următo-
rea particularitate a numismaticii locale :

Destul de frecvente sunt pe aversu-
rile monedelor diferitelor orașe antice,
reprezentări schematici de temple în
cari se văd stătuile de cult ale diferitelor
divinități. Ei bine, în toată colecția de
monede a orașelor grecești din Moesia
inferioară, strânsă de Pick și Regling în
cartea lor așa de des citată, deși mai

---

¹⁾ Cf. *Ibid.*, p. 633.

regăsim tipul acesta al lui Dionysos, atât la *Histria* și *Dionysopolis*, cât și mai ales la *Marcianopolis* și *Nicopolis ad Istrum*¹⁾, totuși nici odată la aceste orașe nu găsim figura zeului Dionysos (de tip I) în templu, pe când la Tomi ea este cea mai frecventă²⁾, așa cum alte divinități sunt în alte orașe. Aceasta ne-ar îndreptăți a crede și în existența

---

¹⁾ Lipsește cu totul la Callatis în epoca imperială; avem numai o serie de autonome anterioare lui Lysimach (nr. 217—224) cu capul lui Dionysos tânăr pe avers și cu atributele lui pe revers: pantera, tirsul.

La Histria numai două: nr. 483 fără indicația împăratului și nr. 507 dela Caracalla.

La Dionysopolis nr. 380 dela Sever Alex. și nr. 391 dela Gordian.

La Marcianopolis tipul revine regulat de la Sept. Sever până la Gordian; iar la Nicopolis ad Istrum dela Antonin Piu până la Elagabal (V. la Pick-Regling, *o. c.*, pasim).

²⁾ O avem pe monedele 2912—2920, poate și 2939 ale lui Caracalla (fără panteră); 2954, Plautilla (fără panteră); 2980, Geta (cu panteră); 3013—3018 Geta (fără panteră); 3339—3340 Maximinus (fără panteră); 3355 Maximus (f. p.); pe când pe Zeus în templu îl avem numai odată, pe nr. 2768 (Sept. Sever), pe Serapis pe nr. 2917—2918 (Caracalla) și 3042 (Geta), iar pe Tyche (Πόλις) pe nr. 2955 (Plautilla), 3106—3107 (Elagabal) și 3118 (Maesa).

unui templu al acestei divinități, așa precum observă și Regling (*o. c.*, p. 636)¹⁾, fără a o spune clar de altfel, templu în care se adoră Dionysos în forma dată de reliefurile noastre.

Felul acesta de reprezentare este cu totul obicinuit²⁾, deși pantera în forma de aici e rară, însă cu totul în concordanță cu legenda zeului.

Cu totul neobicinuită e reprezentarea de sub nr. 4 (caracteristică în ce privește atitudinea lui Apollo, dar destul de obicinuită și pentru Dionysos³⁾, unde zeul pe lângă atributul obicinuit al strugurelui, are și pe acela cu totul neobicinuit al șarpelui, încolăcit pe un trunchi de copac sau pe un stâlp pătrat⁴⁾).

În arta regiunii felul acesta de reprezentare al lui Dionysos este cu totul

---

¹⁾ În n. 1 dela pag. 636 el adună toate știrile pe care le-a putut găsi în literatura istorică asupra resturilor de clădiri la Tomi; sunt însă o sumă de resturi arhitectonice inedite, atât la Muzeul nostru, cât și pe la particulari, cum și o altă sumă și mai respectabilă încă, ce se pierde fără a li se da de urmă, în graba cu care se modernizează azi orașul Constanța.

²⁾ Roscher, p. 1141. Schema I.

³⁾ Roscher, p. 1141. Schema II.

⁴⁾ Pick-Regling, *o. c.*, XVI, 30—31.

rar. Nu canose decât un singur relief găsit la Dewna în Bulgaria și publicat de Kalinka¹⁾: Intr'un fel de nișă, zeul tânăr, gol, văzut din față, cu părul mare și buclat, ține mâna dreaptă pe cap, iar stânga întinsă pe ramurile unui copac, pe al cărui trunchiu stă încolăcit șarpele; în dreapta zeului un altar acoperit cu un vestmânt (pielea de panteră ?).

Kalinka îl ia drept Apollo, explicând șarpele ca pe *Genius loci*. Seure, în studial său *Les images thraces de Zeus Keraunos*²⁾, admite interpretarea lui Kalinka, cu restricțianea că ar fi un Apollo funerar. Dar având în vedere tipul 4 de pe monedele din Tomi și faptul că acest relief e din părțile evident getice ca și regiunea tomitană, nu se poate admite explicația lui Kalinka și Seure că divinitatea reprezentată pe relief ar fi un Apollo, ci trebuie să vedem în ea pe cea reprezentată pe monedele orașului Tomi și care, fără nici o dis-

---

¹⁾ *Antike Denkmäler in Bulgarien*, p. 151 nr. 166.

²⁾ *Revue des Etudes grecques*, 1913, nr. 117 (pag. 225, sqq.).

cuție, e arătată de celelalte atribute ca fiind Dionysos și ca atare e înțeles de toată lumea. Atributul acesta al zeului, șarpele, stă, fără îndoială, în legătură cu o concepție deosebită în caracterul acestei divinități și cum nu poate fi vorba de o legătură între ea și celelalte divinități ce pot avea șarpele ca atribut, unele în mod permanent ca Aesclepios și Hygiea, altele numai sporadic ca Apollo și Heracles, nu ne rămâne să ne gândim decât la caracterul chtonic al acestui atribut, și la o nouă serie de monumente în această concepție, cari ne întâmpină tocmai în aceste regiuni, și cari au drept atribut șarpele, și anume la reliefarile cu reprezentarea așa numitului Erou trac sau Călăreț trac, din cari s'au găsit multe la Constanța, unde avem de raportat armătoarele inedite ¹⁾.

32. Relief de marmoră de dimensiunile : $0.36 \times 0.30 \times 0.055$. Călărețul în

---

¹⁾ Imensa majoritate a acestor monumente, se poate considera ca inedită, întru cât simpla descriere, mai puțin decât sumară din C. I. L., sau din *Arch.-epigr. Mitt.*, sau chiar din Dumont: *Mélanges d'archéologie*, fără reprezentarea lor grafică nu poate servi la mare lucru.

galop spre dreapta, cu mâna stângă ține hățurile, iar în dreapta, ridicată în sus, gata să arunce, ține un obiect de forma unei mici baghete, de sigur o lance

Fig. 39.

scurtă neîndemânatec exprimată. Poartă o tunică foarte scurtă, numai cât îi acoperă trunchiul, peste care, la spate, flutură mantia. În partea dreaptă a reliefului, jos, un altar cilindric, de după care se ridică trunchiul unui copac pe care se încolățește șarpele.

Lucrare cu totul naivă.

33. Relief de marmoră de dimensiunile: $0.495 \times 0.46 \times 0.06$.

Inchisă într'un chenar, prelucrat în partea de sus în chip de fronton cu an-
tefix și acroterii și împodobit în mijloc
cu o rozetă, reprezentarea Călărețului

Fig. 40.

alergând spre dreapta. Imbrăcat într'o
tunică scurtă, încinsă la mijloc și res-
frântă peste cingătoare, peste care la
spate flutură mantia, în picioare cu în-
călțămintea cu carâmbul resfrânt, ține

cu stânga frâul, iar dreapta o ține întinsă în sus și ceva cam în lături în poziție de atac; nu se vede aici o armă, deși foarte probabil ținea în această mână o lance, — întru cât călărețul e reprezentat într'o scenă de vânătoare, — dar aceasta poate va fi fost indicată prin culoare, lucru destul de obicinuit la reliefarile antice. În dreapta reliefului, jos, un altar circular, cu focal aprins și pomul pe care se încolăcește șarpele. Supt cal aleargă un câine, probabil un *molos*¹⁾, atacând cu furie un mistreț, din care se vede numai partea anterioară a corpului ieșind dintre altar și pom, cu picioarele dinainte întinse la pământ, făcând față câinelui.

34. Relief de marmoră de dimensiunile: $0.255 \times 0.23 \times 0.03$ m.

Călărețul spre dreapta, cu mantia căzând liniștit pe spate, ține frâul cu amândouă mâinile. O femeie, văzută din față, îmbrăcată în hitonul lung încins la brâu și resfrânt în dreptul coapselor, ține cu

---

¹⁾ După descrierile scriitorilor antici, extrase de Cougny, în articolul *Canis* din Dicționarul lui Daremberg et Saglio, p. 881, t. I, II-ème partie.

dreapta frâul, iar în stânga, ce cade liberă în jos de-alungul corpului, pare a avea un obiect ce nu se poate deslăși, atât din cauza naivității execuției, cât și

Fig. 41.

mai ales a relei conservări a monumentalai. Seure ¹⁾ crede că figura feminină

¹⁾ In studiul său asupra Eroilor Cavaleri din *Revue des Etudes anciens* 1912, p. 143—154.

ce apare pe monumentele trace alături de zeițăți superioare, nu este nici odată donatoarea monumentului, ci o zeitate, probabil o nimfă. Deși această regulă nu mi se pare cu totul absolută ¹⁾, figura din monumental de față, este fără îndoială o divinitate, întru cât în aceeași situație, pe un alt monument ce vom descrie sub nr. 37 ne apare în chip neîndoielnic un personaj divin. Fără îndoială este o nimfă, dacă ținem seamă, pe lângă costumul ei, și de strânsa legătură dintre acești călăreți și acele zeițăți feminine ²⁾.

35. Relief de marmoră, înalt de 0.35, lung de 0.365, gros de 0.09 m. Chenarul ce împrejmuiește relieful are deoparte și de alta forma de pilaștri cu capitele dorice — în intenția meșterului — pe care se sprijină o lungă și subțire architravă mărginită sus de o cornișă puțin ieșită în afară. Relieful ne prezintă scena obicinuită a Călărețului thrac, tratată în altorelief foarte pro-

¹⁾ Cum nădăjdaiese să arăt într'un articol special asupra Cavalerului trac.

²⁾ Seure, *Rev. Et. Grecques*, p. 231 sq.; cf. Roscher, *Lex. d. griech. u. Röm. Myt.*, art. *Nymphen*, Nachtrag.

nanțat, așa fel că multe părți se detașează cu totul din cadrul, fapt căruia se datorește și mutilarea cea mare a monumentului.

Fig. 42.

Călărețul, îmbrăcat într'o tunică, resfrântă la brâu și lungă până aproape de genunchi, de-asupra căreia e aruncată mantaua ce fâlfâie la spate, ține cu amândouă mâinile hățurile. Calul înaintează în pas moderat spre dreapta.

Aci, în colțul de jos al reliefului, o figură feminină, văzută de față, îmbrăcată în hiton și himation a cărui pulpană o susține cu brațul stâng, cu totul ascuns în cutele hainii, întinde mâna pe un altar cilindric, dindărătul căruia se înalță un pom gros pe care se încolăcește șarpele. Relieful e foarte mutilat; lipsese: capul și piciorul drept al călărețului, botul și picioarele din dreapta ale calului, capul figurai feminine, coroana arborelui cu tot capul șarpelui, din care nu se mai cunoaște decât coada în dreptul altarului.

E o lucrare de meseriaș priceput și conștiincios căruia nu-i lipseă prea mult ca să fie un adevărat artist: mișcarea calului în special este destul de naturală și până la un punct chiar elegantă, iar călărețul se ține cu destulă siguranță pe cal.

De desuptul acestei reprezentări, pe chenarul lățit, inscripția :

ΜΑΡΚΟΣ ΓΡΑΦΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΘΕΝΗΣ
ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΟΙ ΜΑΡΚΟΥ ΗΡΩΙ
ΚΑΤΟΙΚΑ
ΔΙΩΙ ΧΑΡΙCΤΗΡΙΟΝ

Scrierea, destul de îngrijită de altfel, pare a fi dela sfârșitul sec. II p. C. Se citește fără nici o greutate:

Μάρκος Γραφικοῦ καὶ Δημ.σθένης | καὶ
Δημήτριος οἱ Μάρκου, Ἴρωι κατοικαδίωι
χαριστήριον.

Va să zică avem de-aface cu un monument votiv închinat divinități Ἴρωι κατοικαδίως de către un Marcus Graphicus și cei doi fii ai săi Demosthenes și Demetrios.

Caracteristic este felul de exprimare al numelor celor doi fii prin arătarea patronimicului în genetiv pentru amândoi odată, însoțit însă de articolul οἱ în nominativ, raportându-se la cele două nume. Exact expresia noastră:

«Demosthenes și Demetrios ai lui Marcus», lucră care ne mai întâmpină de altfel și aiurea ¹⁾.

Interesant este de văzut aici procesul de elenizare al unei familii latinești. Tatăl, Marcus Graphicus, are nume roman, exprimat însă în forma grecească,

¹⁾ Inscripție găsită la Sălbri, ca fig. lui Dionysos în frontispiciu: Διονύσω Ἰλιγγεῖται | Περσεὺς καὶ Κ. . . . οἱ Περσεως (A. E. M. VIII. 205, 13).

cu patronimicul în genitiv; copiii lui au nume curat grecești și numai patronimicul Μάρκου le va mai indica origina lor latină; copiii lor însă, cari vor purta patronimicile Δημοσθένους și Δημητρίου, vor fi greci deplini și în privința numelui, cum părinții lor sunt cu limba și cu obiceiurile.

Cu totul nou este epiteta zeului κατοικίδιος, — de sigur o deformare a cuvântului canoscut κατοικίδιος = în legătură cu casa, domestic, particular — concepție care nu este nouă în caracterul acestei divinități Ἡρώς, supt care avem de înțeles, două concepții numai în aparență deosebite: 1) Insuș mortal¹⁾, 2) o divinitate de caracter general al cărui nume nu se cunoaște²⁾ și care nu ne e canoscută decât printr'o infinitate de epitețe, în legătură fie cu caracterul ei binefăcător, fie cu cel local³⁾.

---

¹⁾ În inscripțiile funerare adesea răposatul are epiteta de Ἡρώς, iar mormântul Ἡρώων.

²⁾ Seure, *Rev. des Etudes grecques*, 1913, p. 260, cu citatele. Vezi și mai jos.

³⁾ Epitetele acestea au fost strănse de G. Kazarow, cu ocazia publicării unui nou monument de acest fel în *Buletinul societății archeologice bulgare* (în bulgărește)

Așa fiind epitetul acesta particularist al zeului nu are nimic surprinzător întru cât îl găsim în forma străveche greacă

1912, p. 125 sqq. Iată-le: 1) Ἡρωι Βερεσπίω, 2) Ἡρω βορρηθία (Seure, in *Rev. Arch.* 1908², p. 54 sq. crede că mai de grab ar fi de citit Δορκ...), 3) Ἡ. Μανιμάζωι, 4) Κυρίωι. Ἡ. Σουτουληνωί, 5) Ἡ. Πορδ..., 6) Κυρίω Πυρομυήρουλ[α], 7) Ἡ. Σκοπηι..., 8) Ἡ. Στου... 9) Κυραίκνη, 10) Θεῶ Ἡρωι Σγ... ητλα, 11) Ἡ. Σαλδοκεληνωί, 12) Θεῶ ἐπηκθω μεγίστω Αἰλαρχηνωί (= Heros Aulonites), 13) Heroni Ithiostlae, 14) Heros Brigantius (recte: Deus Sanctus Heros Brigantius, C. I. L. VI-2807, altar ridicat la Roma de pretorienii originari din satul Acatapara, strategia Usdikisiki și în sfârșit 15) Ἡ. Οὔτασπίω; la care listă trebuie însă să mai adăogăm: 16) Κυρίω Θεῶ ἐπίπ(πι)ω (sic. p. ἐψ:πίψ): Cagnat, I, 511, p. 1 n. 1407. *cum imagine heronis*, 17) Deo sancto Heroni C. I. L. VI, 2803: la Roma, ridicat de un *Marcus Aurelius Flac[us mil. coh.] praetoriae 7 Secundi [translatu ex legio]ne prima Italica...* Cu reprezentarea căiărețului în frontispiciu; cf. și nr. 2806; 19) *Her[on]i Domno*: C. I. L. III, 7530: Besiu, jud. Constanța, cu reprezentare, 20) *Heroni invicto*, III, 7592 și 12+63; 21) Deo Heroni, III 8147; 22) Ero et D[omno], III 7531; 23) Ἡρωι κατα[χθονίω:], III, 1+21+37; 24) *Her(oni) Div[er]santo*? III, 14+2+; 25) Ἡρω ἀρχαγέτα și Θεῶ ἀρχαγέτα: *Arch. repigr. Mitt.* VIII, 208, 24, 25; 26) Ἡ. μ[ενε]άχω? *Ibid.*; 27) Ἡ. Ταρσοξί:ε[ις]: *Rev. Arch.* 1913, IV-ème série, p. 69, 28) Ἡ. προπυλαίω: *Ibid.*, p. 72 sq., cel de față; 29) Ἡ κατοικαδίωι, 30) Βισύρας D. H. p. 333 nr. 33 a. (= Δισύρας? Seure, *Rev. arch.*, 1907², p. 55, n. 1).

de "Ἡρώς προπόλαιος¹⁾ și apoi e de altfel și un atribut comun și altor divinități sub forma latină *domesticus*²⁾).

36. Fragment dintr'un relief de marmoră de dimensiunile: $0.10 \times 0.15 \times 0.03$.

Se mai cunoaște doar conturul spinării și coamei calalului, spre dreapta, trunchiul călărețului îmbrăcat în tonica resfrântă la mijloc, cu mantia fâlfâind în vânt și cu lancea scurtă în mâna dreaptă mult ridicată în sus. Călărețul

Fig. 43.

ține bastonul întors spre dreapta, astfel că

¹⁾ Cf. Aeschyl, *Agamemnon*, 88 sq. ...Ἡρώων Ἡρωαίων = δαίμονες ἀντίλητοι = (Hezyschius) οἱ πρὸ τῶν πηλῶν ἰδρυμένοι. Cf. și inscripția dela Perint (Cagnat, *l. c.*, I, 80): τὸν πρὸ πόλαις Ἡρώα, τὸν ἄλκιμον ἐν τριόδοισιν.

²⁾ In special Silvanus (V, C. I, L. III, *Indices*).

figura lui este văzută din față, dar din nenorocire e prea mutilată; se cunoaște în schimb foarte bine de o parte și de alta părul cel lung ce-i atârână pe spate despărțit în două din creștet.

37. Relief de calcar, găsit în com. Topala, jud. Constanța, de dimensiunile: $0.45 \times 0.74 \times 0.25$.

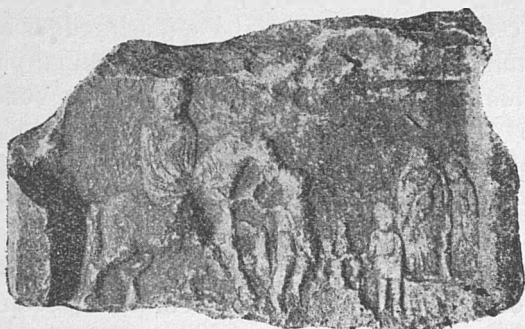

Fig. 44.

Călărețul spre dreapta, îmbrăcat într'un costum larg ce face multe cute, ține cu amândouă mâinile frâul. Harașamentul calului este indicat cu toată precizia; se disting bine: frâul, șeaua, al cărui valtrap cu chenar este fixat cu curele pe sapt barta și peste coap-

ale animalului: dedesuptul calului a-
leargă spre dreapta un câine. Un acolit
îmbrăcat într'o tunică scurtă încinsă la
brâu, peste care este aruncată un fel de
mantie ce-i acoperă numai partea stângă
a corpului și din care-i atârnă pe coapsă
ca un fel de coadă (fără îndoială ne-
brida = pielea de panteră caracteristică
lui Dionysos și acoliților săi), ține cu
stânga frâul calului, pe care are aierul
de-a'l conduce spre dreapta. Imediat în
stânga acestui personaj, chiar lângă pi-
cioarele lui, pe o mică estradă se vede
o trapeză scundă¹⁾, cu trei picioare
prelucrate în chip de picioare de leu,
pe care se află două vase²⁾. De partea
cealaltă a trapezei, un acolit, în pro-
porții mai reduse, încins la brâu cu
șorțul scurt, obicnuit acoliților secun-
dari ai lui Dionysos, privit din față, în-
tinde spre masă un vas ce-l ține în
mâna dreaptă.

În partea dreaptă a reliefului, pe o
estradă ceva mai ridicată decât cealaltă,

---

¹⁾ Vezi o trapeză analoagă la Dumont, *Mélanges*, pl. XV

²⁾ Pare-se că vasul cel mare ar fi o oinochoe, iar cel
mic o cupă fără picior = $\sigma\upsilon\beta\upsilon\lambda\omicron\varsigma$.

două personaje feminine, din care, cea din primul plan, îmbrăcată în hiton și într'un himation pe sub catele căruia se desemnează forma mâinii stângi, pare a stă pe o catedră cu speteaza foarte înaltă; cealaltă figură feminină stă în picioare ceva mai în fund și la spatele celei dintâi, cu mâinile lăsate în jos, cu capul puțin aplecat înainte și spre dreapta. E îmbrăcată într'un hiton cu mâneci, încins la mijloc. Reprezentația aceasta complicată n'am mai întâlnit-o niciodată până acum în cuprinsul țării noastre și, pe cât am putut urmări, nici în peninsula balcanică și sudul Rusiei ¹⁾.

---

¹⁾ O reprezentare analoagă pare a fi relieful descris, dar din nefericire nefigurat de G. Seure în studiul său *Nicopolis ad Istrum* din *Rev. Arch.* 1908 ², p. 73 sq. Din descrierea destul de confuză — „Le dieu, qui semble coiffé d'un bonnet, chevauche au pas vers la droite. Il est revêtu d'une tunique et son manteau vole derrière lui, son bras droit, levé, brandit l'épée. Derrière le cheval, un personnage, sous le cheval, un animal: tous deux également indistincts. Devant le cheval sont superposés les bustes, seuls visibles, de deux figures humaines, placées de face derrière des tables chargées de fruits; la table inférieure est à trois pieds“ — nu putem ști dacă este vorba de o scenă analoagă cu cea dela Topala, sau dacă cumva avem de-aface pur și simplu cu cele două scene atât de frecvente

Interpretarea ei stă în strânsă legătură cu a monumentului de sub nr. următor.

38. Relief de marmoră de dimensiunile: $0.24 \times 0.35 \times 0.45$.

Fig. 45.

Incepând dela stânga spre dreapta, Călărețul, îmbrăcat în tunica scurtă și cu hlamida fâlfâind, înaintază, ținând

---

pe monumentele funerare al regiunei: Eroul călăreț și Ospățul funebru, săpate una lângă alta, așa fel că prin mutilarea monumentului a dispărut semnul de despărțire între ele, care va fi fost un chenar îngust, așa cum mai ne întâmpină și pe alte monumente. (Monumentul a fost găsit la Biela Cereva—Bulgaria).

cu amândouă mâinile frâul, spre dreapta, unde se vede o figură bărbătească, Dionysos în picioare și de față, îmbrăcat într'o tunică scurtă, încinsă la brâu. El ține cu stânga tirsul, iar cu dreapta un cantharos, din care toarnă lichidul peste un altar cilindric cu focul aprins. O panteră întinde capul spre vas. În fund între cele două divinități, pomul obicinuit pe care se încolăcește un șarpe ce întinde capul spre călăreț.

În acest din urmă monument avem o apropiere evidentă între Dionysos și divinitatea atât de răspândită în părțile thrace, a călărețului, al cărui nume nu-l cunoaștem decât sub forma generică de "Ἡρως, singură ori însoțită de epitete ¹⁾; dar dacă ținem seamă că asemenea apropieri ale călărețului ne mai întâmpină și cu alte divinități ²⁾, atunci această reprezentare nu ar avea nimica surprinzător.

---

¹⁾ V. mai sus, p. 82 n. 3.

²⁾ Vezi la Seure în *Revue des Etudes Grecques* 1913, p. 239 notele 1—8, citatele cu asemenea reprezentări ale Călărețului. Pentru caracterul de divinitate independentă a acestui Călăreț, în rând cu ceilalți zei ai pantheonului greco-roman, vezi interesantul stâlp quadranghiular,

Cu total altă greutate are însă relieful de sub nr. 37. Mai întâiu de toate aici avem cu toată precizia indicat caracterul dionisiac al întregii reprezentări, prin acolitul acoperit cu nebrida, de sigur un satir, prin cellalt acolit, îmbrăcat numai cu șorțul scurt, obicinuit personagiilor de acest fel din cortegiul dionisiac ¹⁾, și prin faptul că atât pe masă, cât și în mâna acestui acolit se găsesse numai vase pentru turnat și pentru băut. Greutatea interpretării aici stă în identificarea călărețului. În mitologia greacă nu avem cunoștință ca figuri din anturajul lui Dionysos să fie în legături de acestea de subordonanță cu personajii călări.

Dimpotrivă pe un relief din Roma ²⁾, avem reprezentat chipul unui călăreț

---

găsit aproape de Totis (vestal Ungariei), unde călărețul figurează printre zeitățile (așezate fiecare în nișe speciale): Iano, Minerva, Victoria, Apollo, Atyș, Diana, Lana, Hercule, Venus, Mars și alte câteva, ce nu se pot identifica din pricina relei conservări a monumentului.

¹⁾ V. chiar în monumentele publicate aici cele de sub nr. 31, a și b.

²⁾ G. Seure, *l. c.*, p. 256 sqq., fig. 7, care zice, în privința provenienței monumentului: „C'est un *ex-voto* conservé

tânăr, împreună cu o divinitate purtătoare de fulger, și are inscripție dedicatorie pentru Θεῶ Ζβελθούρδω και Ἰαμβαδούλη. Ori, zeul cu fulgerul fiind Zbelthardos, Iambadale nu poate fi decât Călărețul. Pe acesta din urmă Seare îl identifică «vraisemblablement» cu Dionysos ¹⁾. Alt «Dionysos» călare ne mai întâmpină pe un monument găsit la Melnik ²⁾ cu dedicația θεῶ Ἴ�σδούλη.

Apropiind aceste două monumente de al nostru, analogia este evidentă, cu simpla deosebire, că, ceeace este inscripția pentru identificarea celor două divinități de pe monumentele citate, este, pentru identificarea călărețului de pe monumentul dela Topalu, atât cortegial cât și ustensilele de care este înconjurat zeul. Și atunci interpretarea ar fi aceasta: Dionysos sub forma eroului călăreț, înaintează spre masa cu băuturi servită de un selav dionisiac, un satyr conducând

---

au Musée Capitolin à Rome. Trouvé jadis sur l'Esquilin, il provient des ruines d'une caserne où des soldats étrangers, parmi lesquels beaucoup de Thraces, possédaient une chapelle consacrée à leurs dieux nationaux“.

¹⁾ Y. argumentarea lui Seare în această privință, *l. c.*, p. 237—240 și 255—258.

²⁾ *Rev. arch.*, 1904¹ pl. 1. Cf. Seare, *l. c.*, p. 238 și 235—236.

calul de dârlogi, în prezența unor divinități secundare feminine, probabil nimfe ¹⁾).

Cum însă Dionysos pe cal este lucru neobicinuit, trebuie să vedem în acest fel de reprezentare nu pe zeul de concepție greacă, ci o ipostază a lui de caracter exotic, sau mai bine zis o sincretizare a lui cu divinitatea călare a Tracilor, pe care în mod cu totul sigur o mai avem astfel sincretizată și cu alte divinități, cum de pildă: cu $\theta\epsilon\omicron\varsigma \mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\varsigma$ = Sarapis ²⁾ dela Odessos, cu Zibelsourdos ³⁾, cu Zeus ⁴⁾).

Unirea aceasta intimă între cele două divinități, contopite într'una singură atât de pregnant în relieful dela Topalu își găsește o prețioasă confirmare și în documentele epigrafice. Astfel: Epitetul lui Dionysos Αὐλωνεός ⁵⁾ este purtat și de călărețul thrac pe o inscripție din Ab-

---

¹⁾ Cf. Seure, *l. c.*, p. 231 sq.

²⁾ Pick, *Thrakische Münzbilder*, in *Jahrbuch des Kaisertl. Deutsch. Arch. Inst.* XIII, 1898, p. 155 sqq.

³⁾ Seure, *l. c.*, p. 260 și n. 6.

⁴⁾ C. I. L. III, 7534: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Heroi* (Toml).

⁵⁾ C. I. A, III, 193, Athena.

dera: "Ἡρω! Ἀδλωνείτη¹⁾. Apoi epitetul cunoscut al călărețului "Ἡρωσ Μανίμαζος²⁾ explicat de Tomaschek ca «*frumos și mare*»³⁾ îl găsim aplicat și lui Dionysos pe un relief din Nicopolis ad Istrum cu reprezentarea acestui zeu (tipul cu pantera) în tovarășia lui Heracle, cu inscripția Ζισύρας ὁ καλός⁴⁾.

Καλός aplicat lui Dionysos, nu e altceva decât o parte din epitetul Μανίμαζος⁵⁾.

Ceeace e și mai caracteristic, chiar numele zeului Dionysos de pe monumental dela Nicopolis a. I., Ζισύρας, care, precum observă Seare e tot una cu Βισύρας, (prin echivalența lui Ζ cu Δ și cu Β în Thracia)⁶⁾, este un epitet cunoscut și pentru "Ἡρωσ⁷⁾.

Dacă la acestea mai adăogăm exclamația ἦρω Διόνυσε! ⁸⁾, cred că afinitatea acestor

¹⁾ C. I. L. III, 7378.

²⁾ *Arch.-epigr. Mitt.*, XV, 107, 38.

³⁾ *Die alten Thraker*, II, p. 38.

⁴⁾ Seare, in *Rev. Arch.*, 1908² p. 56—57.

⁵⁾ Tomaschek, *l. c.*: „*πληγ. μάνιος· καλός, λαμπρός θωμαστός...*“

⁶⁾ *Rev. Arch.*, 1908², p. 57 și n. 1.

⁷⁾ V. mai sus, p. 15, n. 3.

⁸⁾ Plutarch: *Quaest. gr.* 367; apud Tomaschek, *l. c.*, p. 58. Cf. inscripția de la Tomi *I. O. M. Heroi*.

două divinități este îndeajuns dovedită și interpretarea reliefului dela Topalu sigură¹⁾.

Și atunci poate că n'ar fi prea temerară dacă și în Dionysos cu șarpele, de pe monedele orașului Tomi²⁾, am vedeă zeitatea sincretistă Dionysos Ἡρώς, sub forma unui tânăr cu atributele celor două zeițăi primordiale.

Fig. 46.

¹⁾ Un cuvânt mai mult, pentru această afinitate ar fi și faptul (menționat și la pag. 67) că pe unele din aceste reliefuluri și pe monede îmbrăcămintea lui Dionysos este identică cu a lui Ἡρώς.

²⁾ Și relieful dela Dewna. Vezi mai sus, p. 72.

39. Fragment dintr'un relief de marmoră, de dimensiunile $0.24 \times 0.23 \times 0.035$ m. (fig. 46). A făcut parte dintr'un relief mithriac. Se mai văd : Inregistrul de sus : Zeul este îmbrăcat într'o tunică fără mâneci, încinsă la mijloc și resfrântă la brâu, cu poalele largi și drapate. Se mai cunoaște și partea din față a chlamidei, restul fiind rupt împreună cu capul zeului. Zeul apasă cu genunchiul stâng pe spinarea unui taur trântit la pământ ; cu stânga ține animalul de bot și-i trage cu putere capul, pentru ca să i se întinză bine gâtul, iar cu dreapta îi înfige pumnalul în dreptul încheieturii grumajului cu umărul drept. Un câine se repede dinspre dreapta spre rană ; un șarpe se vede în partea dreaptă a taurului, cu capul ridicat spre aceeași țintă. În dreptul testiculelor animalului se vede o formă nedeslușită, de sigur scorpionul, care pe alte monumente, atacă tocmă această parte a victimei.

În partea dreaptă a reliefului, *Cautopates*, îmbrăcat la fel cu zeul, dar tratat mai sumar și în proporții mai reduse, văzut din față, ține dreapta ridi-

cată în sus ¹⁾, iar în stânga, o faclă întoarsă în jos.

În registrul de jos, (care a fost împărțit printr'un arbore, obicinuit pe reliefele mithriace, în două scene, în prima, se mai vede capul și amărul stâng al unei figuri tinere — văzută din față (*Sol?*) în dreapta pe un car cu două roate, tras de patru cai în galop, o figură nudă care conduce caii cu stânga, atrage lângă sine cu dreapta un personaj îmbrăcat în tunică scurtă încinsă și răsfrântă, peste care la spate fâlfâie chlamida, și purtând pe cap boneta frigiană: scenă din mitul lui Mithras, când zeul este luat de Sol în carul său de foc. Marginea din dreapta a compartimentului este ocupată de o figură bărboasă, cu părul mare, îmbrăcată într'o mantie ce-i acoperă numai partea inferioară a corpului; ea stă pe tron și întinde mâna dreaptă spre scena precedentă. Acesta este Okeanos, obicinuit tocmai în această parte a monumentelor de acest fel.

Pe chenarul de jos inscripția:

VOTVM PVSUIT

Votum pusuit. (P. rău făcut, ca un

¹⁾ Lipsește tocmai mâna cum și jumătate din capul acolitalui.

S) ¹⁾. Cultul acestui zeu oriental erà foarte răspândit în Moesia inferioară ²⁾ și prin prima jumătate a secolului IV p. C. căpătase chiar un caracter oare cum oficial, grație laptei întreprinsă de Lici-nius împotriva creștinismului ³⁾, căruia voià să-i opună tocmai cultul acestui zeu ⁴⁾.

40. Statuetă de marmoră, de dimen-siunile 0.11 X 0.065. Figură feminină stând pe tron, îmbrăcată într'un hiton în-cins, peste care vine un himation, ce-i aco-peră numai spatele și partea inferioară a corpului, lăsând liberă toată partea din față. Mâinile-i sunt aduse pe poală unde ține un mic animal, de sigur un pui de leu, ca în cele mai multe monu-mente de acest gen. E reprezentarea Cybelei tronând, de felul celei publicate

---

¹⁾ Pentru forma *pusuit*, cf. d. p. CIL III. 14207 ³¹ [ex] *voto pusuit* (din Pautalia).

²⁾ V. lista localităților din Dobrogea în care s'au găsit urme mithriace la V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia minor*, pag. 509.

³⁾ V. Pârvan, *Salsovia*.

⁴⁾ Asupra acestei divinități v. Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs au culte de Mithras*, 2 vol., Bruxelles 1896 și 1899, lucrare capitală în această pri-vință.

de Tocilescu în *Monumente epigrafice și sculpturale* (pag. 514 sqq). și din cari s'au mai găsit încă câteva la Constanța, până

Fig. 47.

acuma inedite. Pe lângă aceste monumente, cultul zeiței ne mai este documentat la Tomi și prin inscripții¹⁾, carine vorbesc

---

¹⁾ *Arch.-epigr. Mitt.* VI, 22, 45: ... ἱερασαμένην μητρὶ θεῶν.... καὶ ἐπικοσμήσασαν τὴν θεὸν ἀναβήμασιν χρυσέοις; *Ibid.* XIV, 22, 50: Interesantul decret cu măsurile de apărare luate de Tomitani într'un moment de nesiguranță, alegând doi ἡγεμῶνες, cari au mai dat dela ei peste cea ce li se dăduse de către stat ca să sacrifice μητρὶ θεῶν καὶ Διοσκόροις, ὑπὲρ τῆς τοῦ δήμου σωτηρίας. Dioscurii sunt aici în legătură cu Cybele printr'un fel de sincretism ca Cabýrii din Samotrake (*Arch.-epigr. Mitt.* VI, 8, 14, Cf. Regling, *o. c.*, p. 626); CIL, III. 7532: *matrem Romanorum subscriptorum.*

și de thiasse ale ei ²⁾, cum și de monede ³⁾).

41. Statuetă de marmoră de dimensiunile $0.16 \times 0.19 \times 0.10$. Figură feminină îmbrăcată în hiton și himation, stând pe un jeț cu speteaza înaltă. În fața ei un imens șarpe incolăcit de cinci ori în

Fig. 48.

jurul unui trunchiu. Lipsesc: bustul întreg al femeii, și capul șarpelui. Monumentul e așa de rău păstrat că nu se

---

²⁾ Colegii de dendrofori: *Arch.-epigr. Mitt.* XI, 44 sqq. no. 57: Νάνκας Θεάδωνος μήτηρ δένδροφόρων... Ἀχιλλεὺς Ἀχιλλᾶ, πατήρ... Ἀλέξανδρος Πδς: și Ἀλ. Ἀλεξάνδρου — ἀρχιδένδροφοί imprenă cu alții ca Ἐρξός, ἀρχιραβδουχῖσα sau simplii συνμῦσθαι. Monument din an. 200—201.

³⁾ Cf. Regling, *O. C.*, p. 626 și în special moneda figurată pe planșa XVII, 10, care redă tocmai reprezentarea de pe monumentul nostru.

mai disting mâinile femeii, necam ce țineă în ele. Fig. 47.

42. Trunchiul unei mici statui de marmoră înaltă de 0.56 m. Figură ja-

Fig. 49.

venilă cu greatatea corpului pe piciorul drept, cel stâng fiind seos puțin înainte. E îmbrăcată într'un himation ce-i desemnează foarte bine formele, dar e așa de roasă de apă, că abia se mai distinge

poziția mâinilor. Lipsese: Capul și picioarele dela genunchi în jos. Lucrare destul de îndemânică.

43. Fragment de marmoră de dimensiunile $0.19 \times 0.32 \times 0.16$. Alături de un trunchiu rotund stau pe barfă dela stânga la dreapta: un mistreț, un berbec și un

Fig. 50.

vițel, (pe un pedestal înalt de 0.07). In partea stângă a pedestalului se văd două copite, pe capul mistrețului altă copită, pe corpul vițelului alte două. Lucrarea e în ronde-bosse.

44. Trunchiul unei statuete de marmoră gălbie foarte fină, de dimensiunile 0.25×0.10 m. Poziția încordată a corpului, cu capul dat pe spate, cu mâna

stângă întinsă în față cu cea dreaptă întinsă în sus, cu piciorul drept întins în jos iar cel stâng înainte, exprimă o luptă

Fig. 51.

disperată împotriva unui inamic, din care nu se mai cunoaște nimic. Formele sunt de copil însă pline de vigoare. Poate că e vorba de Hercule copil omorând șarpele.

45. Fragment dintr'un bust bărbătesc de marmoră, înalt de 0,40 m. Lip-

sește capul și partea dreaptă a pieptului. Bustul este acoperit cu un himation dispus astfel că să acopere corpul numai dela

Fig 52.

piept în jos, pulpana resfrângându-se pe umărul drept și căzând în față ¹⁾). Intreg

---

¹⁾ De obicei himationul se îmbracă așa fel ca să acopere amândoi umerii iar pulpana lui este aruncată la spate peste umărul stâng. Așa cum este aici se întrebuițează mai mult pentru figurile divine, în special Zeus. V. (ca să alegem câteva exemple numai din părțile thrace) figura lui Zeus de pe relieful dela Bosnachiei (lângă Silivri), publicat de G. Seure în *Rev. arch.* 1913 p. 227, Kalinka: *Ant. Denkm.* n. 130 (Filipopol), 131 (Varna) 134 (Euxinograd) și 135.

bustul iese dintr'un caliciu format din foi de acanthus ce se sprijină pe un suport circular. Poate Zeus. Lucrare îndemânată de meșteșugar.

46. Cap de marmoră, înalt de 0.38 m.

Fig. 53.

Părul, destul de rău păstrat de altfel, pare a fi împodobit cu o coroană de foi de viță, așa cum am mai remarcat la câteva din reprezentările lui Dionysos ²⁾; barba și mustățile destul de pronunțat tratate,

²⁾ V. mai sus nr. 29 sq.

pupilele indicate împreună cu irisul, ovalul feței prea lunguieț. Intreaga înfățișare are un aier de maiestooasă bunătate și seamănă perfect cu tipul lui Marcus Aurelius¹⁾. Probabil dela vre-o statuie a acestui împărat reprezentat ca Dionysos. Lucrare mediocră.

47. Capul unei statuete de marmoră, înalt de 0.08 m.

Fig. 53.

O figură distinsă încadrată de o barbă stufoasă; părul, dispus în bucle egale ce cad pe frunte la acelaș nivel, iar pe creștet se desfaç în două, e încins cu o panglică legată la spate.

Lucrare bună însă destul de rău păstrată.

(¹⁾ Vezi bustul colosal din Luvru al acestui împărat, la J. J. Bernoulli, *Römische Ikonographie*, II, taf. XLIX a și b.

48. Cap de copil ce probabil a făcut parte dintr'o statueta lipită de un suport, cum tot la Constanța au mai fost găsite și altele.

Fig. 54.

Marmoră, înalt 0.07 m.

49. Cap bărbătesc de marmoră, ru-

Fig. 55.

dimentar și pe deasupra cu totul ros de ape. Înalt de 0.12, lat de 0.10.

50. Cap de marmoră, înalt de c. 0.17,

lat la umeri de c. 0.17, în dreptul ochilor de 0.11. Figură de copil cu o glugă ce acoperă capul și umerii și peste care, în dreptul gramajilor, trece o cordea. Se vede părul dispus în breton ieșind de sub vâl pe frunte. Creștetul este teșit și prevăzut cu o scobitură adâncă în care se vede o scoabă de fier.

Fig. 56.

Infățișarea generală a bustului amintește felul obicinuit de reprezentare al divinității de origină thracă *Telesphoros*, al cărui cult e în legătură cu *Asklepios* și *Hygiea*, cu cari se găsește uneori figurat pe monumentele votive, într'o situație inferioară, ca un acolit. Este figurat sub chipul unui tânăr îmbrăcat într'un

costam gros, cu o glugă țuguiată, strânsă cu o cordea în dreptul gramazilor ¹⁾,

51. Marmoră. Pe o plintă groasă de 0.02 m. și cu suprafața de 0.08×0.08 m.,

Fig. 57.

două picioare ale unei statuete, lucrate cu destulă îngrijire.

52. Calcar. Pe o plintă înaltă de 0.12 m., două picioare ale unei statuete, la

Fig. 58.

¹⁾ Bibliografia acestei divinități o dă Segre, *Rev. Arch.*, 913, p. 50, n. 3, cu prilejul publicării unei statuete a acestui zeu, de proveniență necunoscută, din Thracia.

spatele cărora se mai vede un suport patrat.

53. Fragment dintr'un relief de marmoră de dimensiunile $0.17 \times 0.16 \times 0.55$.

Se mai vede antebrațul stâng, gol, al unei figuri bărbătești, ce ține o lance în poziție de atac.

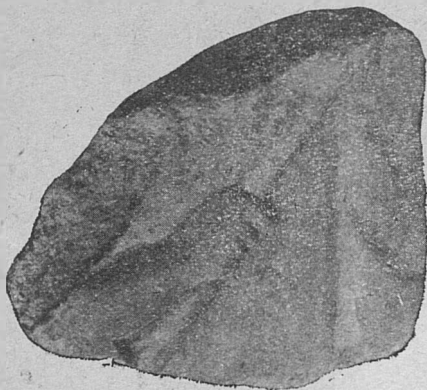

Fig. 59.

Lucrarea se vede a fi fost destul de îngrijită.

54. Fragment dintr'un suport de marmoră împodobit cu motivul obicinuit al capului de leu (în cazul de față leoaică). N'a mai rămas decât capul animalului cu gura căscată și limba atârânănd în jos printre cei doi canini și gâtul tratat astfel ca să permită îmbinarea lui cu un

motiv vegetal, un caliciei, franze de acant sau alteceva, sau cu un motiv animal, de

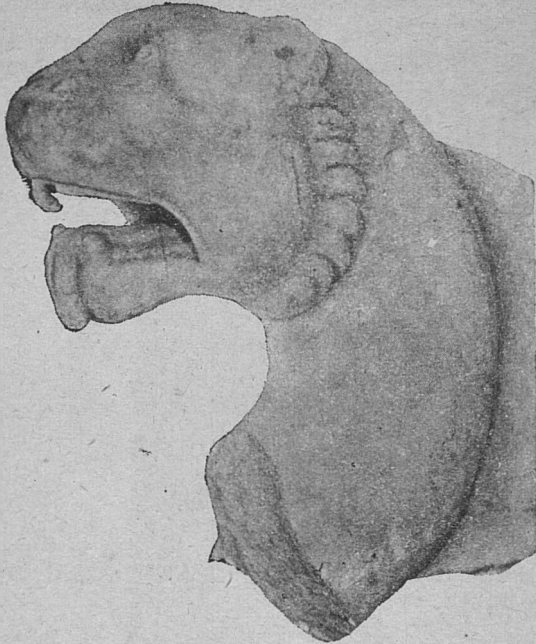

Fig. 60.

obiceia un picior de leu. Înălțimea fragmentului ¹⁾ 0.32 m.

¹⁾ Tot dela Constanța avem în Muzeul Național din București câteva suporturi cu acest motiv, din cari unele publicate de d. Pârvan în *Jahresbericht d. kais. Deutsch-Arch. Inst.*, 1912. Pentru mobilele antice cu picioarele tratate în felul acesta, vezi J. Darm: *Handbuch der Architectur*, 2 Band. p. 584, 585, 591.

55. Suport patrat de marmoră, ce se isprăvește sus cu un fel de plintă rotundă, prevăzută cu o gaură pentru îmbinat la vre-o mobilă. Lipită de acest suport cu spatele, o barză în poziție liniștită, care ține în cioc un șarpe ce se svârcolește pe pieptul ei. Picioarele îi sunt tratate grosolan, aproape prismatic și nu se știe cum se vor fi terminat, monumentul fiind rupt în partea inferioară. Fig 61.

Înălțimea totală 0.58 m., lățimea stâlpului 0.07 m. De sigar fragmental a făcut parte din vre-o mobilă, probabil o masă, conform obiceiului celor antici de a împodobi picioarele diferitelor mobile cu motive din lumea vegetală sau animală ¹⁾. Barza se mai găsește și aiurea ²⁾. Barza cu șarpele în cioc n-am mai întâlnit-o până acum la fragmentele de mobile antice găsite la Constanța. O găsim însă într'o formă aproape analoagă pe unul din cele două reliefuri, aflate într'un mormânt la Constanța, alături de alte resturi creștine. De și mai de mult descoperite, ele sunt încă nepublicate și

---

¹⁾ V. nota precedentă.

²⁾ Vezi în special frumosul sfeșnic din Neapol, figurat la Darm, *O. C.*, p. 528, fig. 594.

se găsește în Muzeul Național din București. Pentru analogia unuia din ele cu monumentul ce studiem, profit de ocazie spre a le publica aici :

a) Placă de calcar ruptă în mai multe bucăți, de dimensiunile $0.75 \times 0.75 \times 0.15$ m.

Fig. 62.

Un chenar lat de c. 0.10 m. împrejmuește câmpul reliefului, împărțit în două părți egale printr'un alt chenar vertical, tras drept prin mijloc. În primul registru, în colțul de jos din stânga, o barză mergând spre

stânga, ține în cioc un șarpe, ce atârna întins dealungul pasării. Restul registrului e ocupat de un pom a cărui natură nu se poate stabili, pe crângile căruia se văd câteva păsărele. În al doilea registru, sub un pom, ce pare a fi smochin, un om gol, ține în ambele mâini câte o fructă. Asupra caracterului creștin al ambelor registre nu începe nici o îndoială. Pomul roditor în care se joacă păsărelele este un simbol foarte obișnuit în arta creștină, iar personajul masculin este fără îndoială Adam, ținând în mână merele cele aducătoare de păcate, sub smochinul ale cărui frunze aveau să-i acopere de aici înainte goliciunea. Deși neobișnuit sub forma aceasta, totuși simbolul este creștin ¹⁾.

b) Al doilea relief completează pe acesta. De aceleași dimensiuni și la fel împărțit, acesta are în plus cele două registre împărțite în câte alte două, cele de sus fiind mai mici cu o treime decât cele de jos, și sunt rezervate unor personaje secundare, pe cari anevoie le putem identifica: în stânga o figură băr-

---

¹⁾ Pentru Adam și Eva în plastica creștină, v. Kaufmann, *Christliche Archäologie* p. 330 sq.

bătească, nudă, cu aripi, cu corpul de față, iar capul de profil spre dreapta (în spre stânga reliefului), ține mâna dreaptă pe șold, iar stânga pe pânțece; în dreapta altă figură bărbătească, nudă, ținând în

Fig. 63.

stânga, întinsă, un arc, iar în dreapta un obiect nedeslușit.

În registrul de jos: În stânga o figură feminină, îmbrăcată într'un *Καλάσιρις* (hitonal caracteristic al Isidei), ține în ambele mâini câte o oglindă; în dreapta

sub o arcadă rezemată pe doi pilaștri cu profile la bază, o femeie cu totul goală, ascunzându-și cu amândouă mâinile părțile sexuale. Cred că n'ar fi prea temerar dacă am vedea în această figură pandantul celei din relieful precedent, Eva.

Caracterul creștin al acestor două monumente fiind evident, nu e de loc exclus ca și piciorul de masă de aici să fie și el creștin. Caracterul târziu și neîngrijit

Fig. 64.

al monumentului, ar putea într-o măsură oarecare întări această bănuială.

56. Statuetă de lut înaltă de 0.20 m.: Zeița Venus (Fig. 64), cu părul buclat și despărțit în două, căzând pe umeri, este drapată într'un vestmânt ce-i acoperă numai partea inferioară a corpului și pe care-l ține de o parte cu stânga în dreptul șoldului, iar de alta cu dreapta în dreptul pieptului, așa fel ca să nu-i acopere trunchiul în față.

57. Figură de lut, înaltă de 0.11 m.,

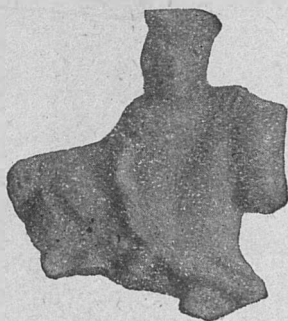

Fig. 65.

lungă de 0.10 m. Figură feminină, cu mantia lăsată pe spate, cu un fel de coroană pe cap, călare pe un cal ce merge în galop spre dreapta. Picioarele calului

sunt rupte. Poate *Epona*, deși nu cunoșc altă reprezentare cu totul la fel ¹⁾.

58. Statuetă de lut, înaltă de 0.17 și lată de 0.065 m. Pe un jeț cu speteaza

Fig. 65.

înaltă, două busturi feminine, lipite, cu vâl pe cap, așezate pe câte un suport.

59. Figură de lut, înaltă de 0.13 m: Un copil șezând pe un pedestal rotund,

---

¹⁾ Vezi articolul *Epona* al lui Lafaye din Dicționarul lui Daremberg et Saglio, în special ultimele două aliniate.—Cf. și Pauly-Wissowa, *Real Lexikon* s. v.

Fig. 67.

cu o mică chlamidă pe umeri, ține mâna
stângă la piept, par'că ar vrea să apuce

Fig. 68.

unul din amuletele ce-i formează colan în jurul gâtului peste chlamidă, iar cu dreapta ține de gât o găscă. Intreaga figură a copilului este spartă.

Un obiect identic, lucrat cu același tipar, găsit tot la Constanța în săpăturile portului, se află în Muzeul Național din București (Fig. 68). Acesta este perfect conservat și are în interior o pietricică pentru sunat, iar la spate, pe pedestal inscripția :

Μ Α Ξ Ι Μ Ω Ι

Face parte din genul monumentelor antice numite *Sigillaria* : cadouri de tot felul, dar mai ales figurine de lut, ce-și făceau anticii ¹⁾, cu ocazia Saturnalelor ²⁾

---

¹⁾ Spartianus, *Caracalla* 1: *Quae a parentibus gratia sigillarionum acceperat, ea vel clientibus vel magistris sfonte donavit.*; Vopiscus Aurelianus XLIX: *Uxori et filie anulum sigillaricium quasi privatus instituit.*

²⁾ Macrobius, *Saturnalia* I, 11 ... *vel nunc Sigillaria quae lusum reptandi ad huc infantiae oscillis fictilibus praebent, tentat officio religionis adscribere.*

Și la sfârșitul capitolului:

Ex illo traditum, ut cerei Saturnalibus missarentur, et sigiula arte fictili fingerentur, ac venalia pararentur; quae homines pro se atque suis piaculum pro Dite Saturno facerent.

La Roma eră un cartier întreg care purtă acest nume; Aelius Gellius V, 4: *Apud Sigillaria forte in libraria ego et Iulus Paulus poeta ... consideramus.*

și aveau, precum se vede la început, un caracter sacru, care cu vremea s'a pierdut, rămânând în special partea de amuzament copilăresc.

60. Sigillaria de lut, înaltă de 0.10, lungă de 0.14 și groasă de c. 0.04 m.

Un cal lucrat schematic, cu picioarele dinainte tratate ca o singură bucată și întinse, cu cele dinapoi tratate astfel că animalul stă întins pe pânzece într'o po-

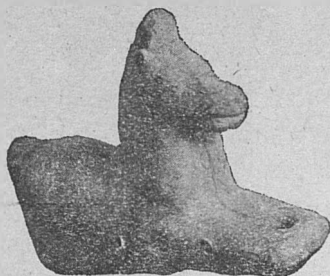

Fig. 69.

ziție obicinuită câinilor, dar cu total nenaturală la cai. Coama, foarte pronunțată, face un fel de nod pe creștet între urechi, cam în felul cum este reprezentat Bucefal; urechile și ochii numai indicați, gura ușor întredeschisă. Obiectul este găurit peste cei doi umeri și pe picioarele dinainte. A fost, ca mai toate obiec-

tele de acest gen, turnat în două bucăți, cari apoi au fost lipite: Se cunoaște destul de clar linia de lipire de-alungul obiectului.

61. Figarină de lut, înaltă de 0.15, lungă de 0.07, groasă de 0.04 m. Cățel

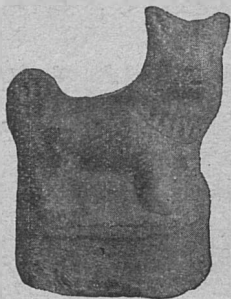

Fig. 70.

cu gâtul acoperit de un păr des și lung, cu coada încovrigată pe spate, șezând pe un piedestal. Are o pietricică în interior pentru ca să sune.

Câte trele aceste din urmă monumente, sunt din genul așa ziselor sigillaria și destinate copiilor, ca jucării.

După toate aparențele ele se fabricau chiar în Tomi, unde s'au găsit pe vremuri, două tipare de astfel de lucrări,

unul reprezentând pe zeița Demeter, altul pe Afrodite (fig. 71 și 73).

62. Fundul unui vas (*patera*) de lut, gălbui, pe dinăuntru smăltat în verde-oliv, iar în exterior împodobit cu următoarele motive în relief:

Corpul vasului, pe lărgimea care se

Fig. 71.

mai păstrează, este împărțit în trei zone : prima ocupată de sgârieturi în formă de un-

ghiari îmbucate unul într'altul, a doua de acanți stilizați, iar a treia de un rând de perle.

Fig. 72.

Fundul e ocupat de reprezentarea unui hermafrodit foarte obez, cu toate atributele celor două sexe ale sale, cu aripi, și ținând în stânga o liră, ale cărei coarde le lovește cu degetele mâinii drepte; stă călare pe o leoaică ce aleargă spre dreapta, cu capul întors, cu limba scoasă,

spre călăreț. Leoaica pare a purta o sgardă, indicată prin trei sgârieturi.

Desigur o fantezie de meșteșugar, fără vre-o semnificație mitologică.

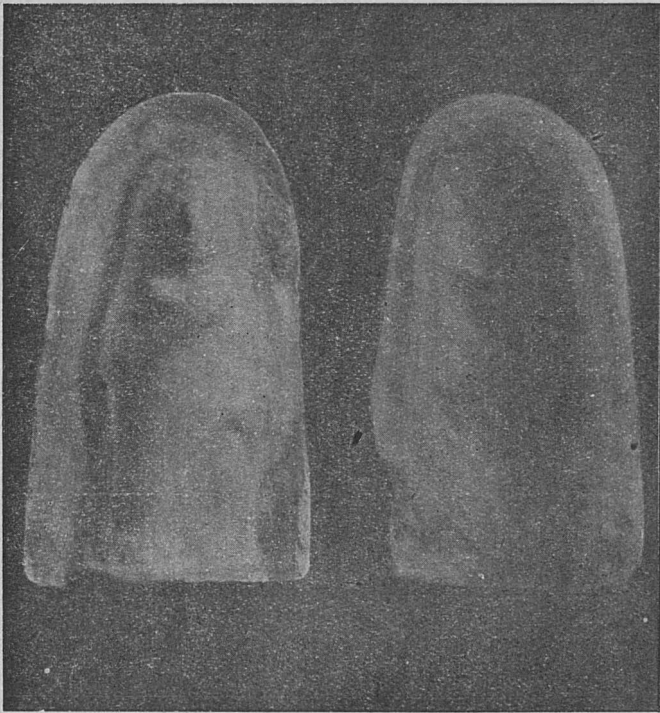

Fig. 73.

Diametrul fundului este de 0.105 m.
Axele fragmentului măsoară 0.135 și
0.142 m.

Afară de acestea se mai găsesc răs-
pândite în oraș, afară de altele desco-
perite în timpul din urmă și menite toate
să intre în colecționile acestei Secțiuni,
următoarele inedite:

63. Cip de calcar. Înălțimea totală de
e. 1.50, lățimea și grosimea feței scrise
de 0.40, a bazei de sus 0.62, iar a celei
de jos de 0,70 m. Inscripția :

ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΑΓ ΥΕΙΚ Α
ΤΑΧΡΙΜΟΝ ΥΠΕΡΤΙΝΕ
ΤΟ ΥΑΥΤΟΚΡΑΤ ΟΡΟΣ
ΚΑΙΣΑΡΩΣΜΑ Ρ ΑΥΡΗΝ
ΟΥΑΝΤΟΝΙΝ ΟΥΑΡΜΕ
ΝΙΑΚΟΥΠΑΡ ΟΙΚ Ο ΥΜ
ΔΙΚ ΟΥ[ΩΤΗΡΙΑΣΤΕΚΕΝ
ΚΗΣ.ΚΑΙ ΥΓΕΡΤΗΣΥΓΙΑΣ
ΤΕΚΕΩΤΗΡΙΑΣΤ Κ Ε
ΕΥΕΤΡΙΑΣΤΗΣΜΗΤΡΟ
ΠΟΛΕΩΣΤΟΜΕ ΩΣ

Deși destul de neîngrijită ca execuție
caligrafică, inscripția se citește cu înles-
nire; n'are decât o singură prescurtare în
p. 4 Μάρ(κου), iar ligaturi prea pu-

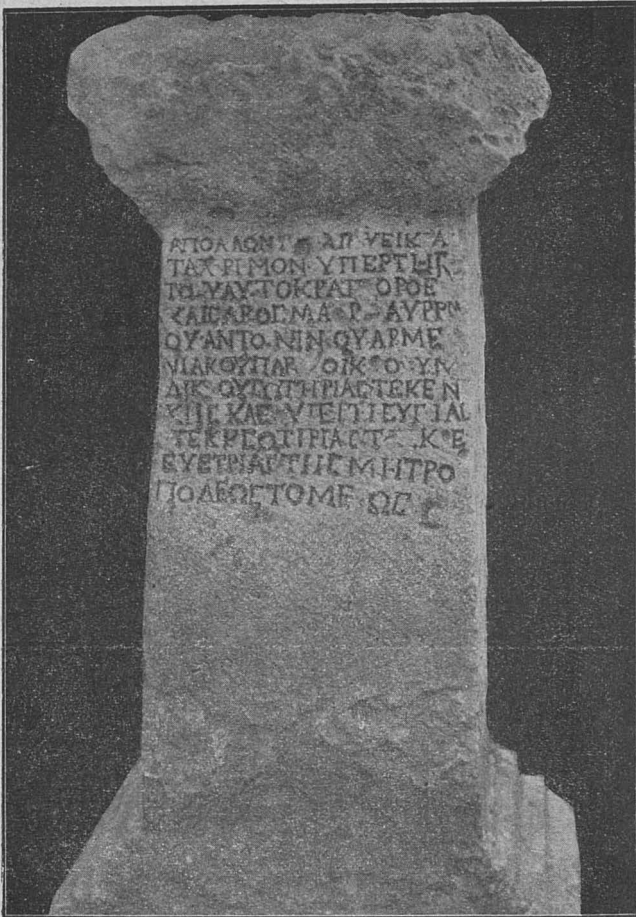

Fig. 74.

ține și din cele obicinuite: Π cu Ε, Η cu [și Η cu Ρ. Pe alocuri, din cauza spăr-
turilor ce prezintă piatra, pentru a le
evită, lapicidal a fost nevoit să distanțeze
mai mult ori mai puțin literele aceleiaș
cavânt.

Citim: Ἀπόλλωνι Ἀγυεῖ κατὰ χρ[η]σ[ι]μόν,
ὕπερ τῆς | τοῦ Ἀυτοκράτορος | Καίσαρος
Μάρκου Ἀδρηλίου Ἀντονίου Ἀρμενι-
κοῦ Παρθικοῦ Μ[η]δικοῦ σωτηρίας τε κὲ
ν[ί]κης καὶ ὕπερ τῆς ὑγίας | τε κὲ σωτη-
ρίας τε κὲ | εὐετρίας τῆς Μητροπόλεως
Τόμειως.

Monumental a fost deci ridicat între
anii 166—172, când Marcus Aurelius
poartă epitetul de *Medicus* și nu poartă
încă pe cel de *Germanicus*, căpătat în
172 ¹⁾.

---

1) La Liebenam: *Fasti Consulares*, p. 108., găsim in-
dicația că M. Aureliu nu mai poartă titlul de *Medicus* după
169, luându-se de sigur după pasajul din *Historia Au-
gusta* V. Marci XII. 9, care spune că după moartea lui Ve-
rus (Febr. 169), Marcus Aurelius a lăsat pe seama defunctului
titlurile pe care acesta și le meritase singur, el mulțumindu-se
cu acelea proprii lui. În inscripții însă întâlnim titlurile acelea
atribuite lui M. Aureliu și după anul 169.

D-l Pârvan: *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aure-
lius Commodus*, p. 133, n. 5, cu privire la inscripția dela
Bagai (Numidia) din 175, unde ne întâmpină titlurile lui Verus,

Cu deosebire interesant este epitetul lui Apollo ἄγυεύς (= ἄγυιεύς), pe care în epigrafica părților noastre nu-l mai găsim decât o singură dată, la Callatis 2). Aici la Tomi îl găsim de două ori pe monumental ce comentăm acum, pe a cărui față posterioară a fost scrisă mai târziu următoarea inscripție:

HI ϕ ΤΥΧΗΙ
ΟΛΛΩΝΙ ΑΓΥΙΕΙ
ΚΑΤΑΧΡΙΜΟΝ ΥΠΑΤΕΥ
ΟΝΤΟΣ ΚΑΤΟΝΙΟΥ ΟΥ
ΙΝΔΙΚΟΥ ΥΠΑΡΧΕΣ | Π
ΦΛΘΕΟΔΟΡΟΥ ΔΙΣ ΠΟΝ

Literele au fost scrise pe față foarte sumar șlefuită și plină de găuri, așa că, deși relativ cu îngrijire săpate, inscripția are o aparență cu totul barbară. Pe lângă aceasta mai și lipsește din ea

---

atribuite încă lui Marcus, explică faptul prin ignoranța celui ce-a pus inscripția. Dacă se puteau întâmpla lucruri de acestea, atunci, din punct de vedere al datării inscripțiilor, pasajul din Historia Augusta nu poate fi ținut în seamă și de aceea am pus ca termen ultim până când a putut fi scrisă inscripția noastră anul 172 când împăratul are titlul de Germanicus.

2) Cagnat, *I. g. r. r. p.* I 656, unde preotul acestui zeu ne apare ca eponim al orașului.

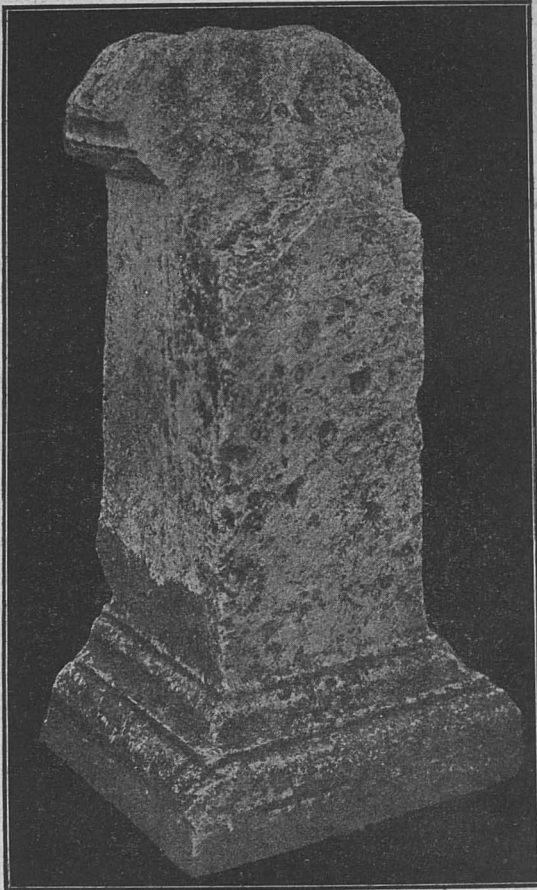

Fig. 75.

părtea de sus, din stânga. Această lipsă însă nu împiedică întru nimic citirea :

[Ἄγαθ]ῆι τύχηι; [Ἀπό]λλωνι Ἄγυιεῖ|
κατὰ χρησμόν, ὑπατεύ|οντος Κατονίου Οὐν-
δικοῦ, ὑπαρχ(ήσαντος) τῆς Π(ενταπόλεως)
Φλ(αυίου) Θεο[δ]όρου δις πον| [τάρχου]... .

Lectura părții dela sfârșit a r.5 nu e sigură; nu găsesse însă alt sens expresiei ΥΠΑΡΧΕΣ|Π... care se citește destul de deslușit pe piatră. Dacă lectura mea e justă, atunci am avea un caracteristic și, cred, unic exemplu de relațiile acestea de subordonare între guvernatorul provinciei și respectivul pontarch, prin întrebaințarea verbului ὑπαρχέω care toemai aceasta însemnează, conducere secundară, subordonată altei conduceri superioare.

După felul cum se prezintă fața pietrei la sfârșitul inscripției, nu putem preciza dacă mai urma vre-un rând, și în cazul acesta să completăm cu [τῆς Ἐξαπόλεως] ¹⁾, sau dacă inscripția se sfârșea.

---

¹⁾ Ποντάρχης τῆς Ἐξαπόλεως, v. la Cagnat. *I. g. r. r. p.* I, 632, 634, la *Tomī*. În afară de *Tomī* inscripțiile ne dau numai indicația Pentapolei. Astfel la *Odessus* (Varna) (*ibid* 658) anul Ἡρόσοδον Φαρνάγου ἄρξαντα τῆς πόλεως καὶ ἄρξαντα τοῦ κοινοῦ τῆς Πενταπόλεως καὶ τειμηθῆντα

aici. Ori cum ar fi, interesul monumentalului cu ambele sale inscripții stă în altă parte. Mai întâi de toate dedicația făcută acestui zeu Ἄγριεύς, protector al drumurilor, despre al cărui cult destul de răspândit în părțile grecești vezi la Wissova R. E. s. v., și care în părțile noastre nu se cunoaște decât din aceste trei inscripții, ne-ar da cu gândul la vre-o împrejurare în legătură cu înlesnirea circulației, la vre-o restaurare de drumuri, spre pildă.

Inscripția a doua a fost săpată, după ce monumental închinat divinității pentru sănătatea împăratului M. Aurelia, fusese închinat și trecuse chiar câțiva ani peste el, pe vremea guvernatorului *Catonius Vindex*, care a stat în fruntea provinciei *Moesia inferior* între anii 175—179 ²⁾.

ὀπό τοῦ κοινού τῆς Πενταπόλεως ἔτι la *Histria* (Caranasaf: *Jahreshefte des Oesterreichischen archäologischen Institutes* XIV, *Beibl.* p. 150 sqq): Προσειδῶνι Ἐλκωνίῳ Τίτῳ Αἰλίῳ Μενουκτιανῶς, πομπάρχῃς τῆς Πενταπόλεως ἀπό...

²⁾ M. Macrinus Avitus M. f. Claud. Catonius Vindex, guvernator al Moesiei inferioare între 175—179, după ce mai înainte fusese guvernator al Moesiei superioare (Stoat, *The Governors of Moesia*, nr. 43 și 87, mai ales comentarul

Cu ocazia acestei a doua inscripții se menționează numai închinarea monumetalui (aceleiaș divinități cu datarea după numele guvernatorului și a pontarchului Fl. Theodoros); nu se mai spune însă cauza ridicării monumetalui, pentru sănătatea cui, lucrul înțelegându-se dela sine, M. Aureliu fiind încă în viață: el moare în 180 p. C., când Vindex nu mai este guvernator. De ce această a doua inscripție și încă în forma aceasta? Poate că trebuie să vedem în acest fapt o întârziere în consacrară monumetalui, cine știe din ce cauze, la care consacrară să fi luat parte pontarchul, cum era și natural, în calitate de preot al cultului imperial și la care Tomitanii să fi invitat și pe guvernator, care în cazul acesta, a prezidat ceremoniă și a făcut chiar el dedicația, și atunci s'a scris pe monument și această împrejurare. S'ar putea însă și dimpotrivă, ca monumentul să fi fost făcut și consacrat în regulă de Tomitani fără știrea

---

dela nr. 431 este cunoscut numai din inscripția CIL. VI, 1449: epitaful care ne dă tot *cursus honorum* al său. Inscripția de față ar fi al doilea document antic relativ la acest personagiu.

și fără să fi invitat pe respectivii pontarh și guvernator, cari într'o bună zi, observând aceasta, au împlinit în chip malițios lacuna, ca o lecție de bună cuviință administrată autorităților locale. Dimpotrivă, nu ne putem gândi la faptul ca a doua inscripție să fie o simplă continuare a celei dintâi, continuare care ardică să precizeze și mai bine data ridicării monumentului, întra cât cea de-a doua, pe lângă caracterul ei de inscripție de sine stătătoare, mai prezintă și particularitatea de a fi scrisă de altă mână și într'o caligrafie mai târzie. Astfel că nu ne rămâne să negândim decât la una din cele două ipoteze de mai sus. La care din ele să ne oprim, este greu de hotărît. Relațiile dintre diferiții guvernatori ai Moesiei inferioare și cetățile grecești din această parte a imperiului ne sunt prea puțin cunoscute. În inscripții, tovărășie între autoritățile locale și guvernator pentru onoarea vre-unui împărat nu găsim decât în timpul lui Hadrian (an. 120), când un guvernator, al cărui nume din nefericire nu e întreg păstrat:..

RIO = ΠΤΩΡΙΟΣ ¹⁾, împreună cu *resp. (ublica) Tomita [norum] = ἡ βουλὴ δῆμος Τομεϊτῶν*, ridică un monument în cinstea lui Hadrian. Mai găsim și pe *C. Prastina Messalinus*, guvernator cam pe la 147 p. C., închinând un altar pentru *Geminus loci*, singur, fără concursul Tomitanilor. Ce va fi făcut pentru Tomitani cellalt *Prastina Messalinus*, care a guvernat Moesia inferioară pe la 244—249, nu putem ști din fragmentul ce ni s'a păstrat și care e încă inedit. Descoperirea lui a fost semnalată printr'o notiță sumară în *Rev. p. Istorie, Archeologie și filologie*, vol. VIII, p. 283.

Relații mai amicale între o parte și alta nu ne întâmpină la Tomi, cum ne întâmpină la Dionysopolis ⁽²⁾ și Odessus ⁽³⁾ și nici o comemorare a guvernatorilor

---

1) CIL. III, 7539 (=12493): Inscripție bilingvă. Numele e completat și aici ca și la Stout: *The Governors*, p. 46. nr. 67: *Artolrio = Ἀ]ρτώριος*.

2) Cagnat, *Igrp.* I, 663; Dionysopolitani (βουλὴ δῆμος Δ.) îl cinstesc pe *Vitrasius Pollio*, guvernator între 139/151, ca εὐεργέτης al lor.

3) CIL. III, 762. Același *Vitrasius Pollio* îngrijește ca să se construiască pentru Odesitani un nou conduct de apă

în actele publice ca la *Nicopolis ad Istrum* ⁽¹⁾ și *Marcianopolis* ⁽²⁾.

De asemenea și caracterul acestui guvernator ne este cu totul necunoscut, pentru a avea și din această parte un indiciu cât de mic în chestia care ne preocupă.

64. Placă de calcar de dimensiunile: 0.65 m. înălțimea, 0.62 lățimea, 0.17 lățimea. Monumentul destul de rău păstrat, e așa de ros, încât pe alocuri inscripția nu se mai cunoaște de loc și e rupt în partea sa de jos, astfel că lipsește cel puțin un rând din inscripție.

E împărțit în două registre. În registrul de sus, se văd doi călăreți unul în fața altuia. Călărețul din dreapta, mai bine păstrat, este îmbrăcat într'o tunică scurtă, încinsă la mijloc și căzând pe

---

¹⁾ Cagnat. *Igrrp.* I, 570, 573, 575, 576, 580, 581, 582, 584, 591: exclusiv în inscripțiile puse în cinstea diferiților împărați dela M. Aurelius Caesar înainte. De asemenea și pe monede numele guvernatorilor apar regulat dela începutul sec. II.

²⁾ Numai pe monede, Pick-Regling, *O. c.* De altfel epigrafica acestei localități este prea săracă pentru a insista mai mult.

coapse în cute dese. O hlamidă, la fel
ca a eroilor călăreți, îi flutură pe spate.

De sigur că și cellalt călăreț va fi fost
îmbrăcat la fel, deși din pricina relei stări
a monumentului, nu se mai cunoaște ni-
mic. De observat în special marea dis-

Fig. 76.

proporție dintre lungimea picioarelor și a
trunchiului călăreților. Căi de aseme-

nea au niște capete enorme față de mărimea corpului lor; ei înaintează la pas unul împotriva celuilalt; dârlogii sunt foarte accentuați.

În registrul de jos este săpată inscripția, cu litere de c. 0.04 m. înălțime. Deși foarte rău ștersă, așa că pe ici pe colo nu se mai păstrează nici urma literelor, ea se citește și se completează cu siguranță :

D M
COCC ANVA
RIO CO FILIS
QVI VIXIT ANIS XV
MARCVS ANNIS I
I OCC MARCIN

În r. 1 începutul de nume în *Cocc.* nu poate primi altă întregire decât *Cocceio*, nume destul de răspândit prin părțile noastre (v. mai jos); urmează apoi *I[anu]ario*. După aceea avem în r. 2 o lacună, după care citim literile ...CO. Din restul inscripției (r. 3) se vede că aici trebuie să fie vorba de al doilea fiu mort, *Marcus*, și atunci completarea sigură, *[et Mar]co*.

Lectura :

*D(is) M(anibus), Cocceio I Ianuario
[et Mar]co fili(i)s, qui vixit an(n)is XV,
Marcus annis I... [Co]cc(eius?) Mar-
cian[us pater posuit...]* (sau ceva în felul
acesta).

Neregulile gramaticale, *filis* pentru *fi-
liis*, *vixit*, la singular raportându-se nu-
mai la primul subiect al său *Cocceius
Ianuarius*, deși prin locul său în frază
ar trebui să se raporte și la cellalt su-
biect *Marcus*, inconsecvența ortografică
anis și *annis* sunt prea obicnuite în
epigrafia aceasta provincială pentru a ne
opri asupra lor.

Interesantă este onomastica ce ne pre-
zintă acest monument. Intr'adevăr, vedem
că pe tatăl celor doi morți îl chema
Cocceius pe numele său bun ; tot așa îl
chema și pe fiul său mai mare. Acest
nume provenit evident din gentilicul îm-
păratului Nerva ne întâmpină destul de
des în inscripțiile din central Scythiei
mici. Astfel în *territorium Capidavense*,
două inscripții ¹⁾ ne dau o întregă fa-

---

¹⁾ CIL, III, 13737 și 14214³⁰. Cf. și V. Pârvan, *Ceta-
tea Ulmetum* I, p. 55 sqq.

milie de Coccei și anume: *Cocceius vitales*, cu soția sa *Cocceia Iulia* și cu copiii lor *Cocceius Clemens* și *Cocceius Helius*. La Ulmetum găsim un *Cocceius Elius*¹⁾. Tot aci, una din fetele unui *C. Iul. Sergis*, se numește *Cocceiana*²⁾

De reținut e faptul că toți acești locuitori ai ținutului Capidavens au pe *Cocceius* r. *Cocceia* și *Cocceiana*, ca nume comun, un fel de gentiliciu, având ca nume personal pe cel de-al doilea. Aceasta reiese și mai clar din numele unui *[magister] vi/ci Hl...* dintr'o inscripție găsită la Drobeta: *M(arcus) Coc(ceius) Hilus*³⁾. Tot așa și la Cocceii din inscripția de față. Dimpotrivă, o inscripție⁴⁾ găsită în apropiere de Constanța, ne dă o familie al căror nume comun e *Iulius*, r. *Iulia*: Numele tatălui lipsește, inscripția fiind ruptă sus, pe mamă o chiamă *Iu[ll(ia)] Cocceia*, iar pe copii *Iulius Antonius*, *Iulia Puplia* și *Iulius Cocceius*. Aici Cocceius apare numai ca cognomen personal al mamei, dela care

1) V. Pârvan, l. c.

2) CIL, III, 12190.

3) CIL, III, 12494.

4) CIL, III, 7336.

a trecut și la unul din fii, și n'ar fi de mirat ca această *Cocceia* dela Constanța să fie tot din familia Cocceilor dela Capidava și Ulmetum și prin intrarea ei în familia acestor Iulii, a adoptat gentilicul lor, păstrându-și pe al său originar ca cognome. Și iarăși n'ar fi imposibil ca acea *Cocceia Iulia*, soția lui *Cocceius Vitales* dela Capidava, să fie din familia acestor *Iulii* dela Constanța, schimbându-și numele în acelaș fel¹⁾ și deci să avem de-aface cu o întinsă familie de *Coccei* proprietari rurali în teritoriul Capidavei²⁾, în legătură cel puțin de rude-

¹⁾ Nu putem spune însă acelaș lucru despre acea *Cocceia Iulia*, soția anai *loci princeps*, *M. Atius T. f. Firmus*, dintr'o inscripție găsită la Techirghiol (CIL. III, 772), care este evident dintr'o familie de Coccei, și nu-și schimbă numele prin căsătorie.

²⁾ Cf. V. Pârvan, *l. c.* Pentru faptul că avem de-aface cu ana și aceeași familie, ar mai milită și faptul că în tot ținutul mæso-trac, Coccei nu ne întâmpină decât în aceste două teritorii dobrogene, dacă lășăm la o parte pe *Cocceia Dorina*, soția unui militar din leg. V Macedonica, de pe o inscripție găsită la Tulcea, CIL. III, 14443, pe cei doi frați *Αφφη Κοκείου și *Ιππίου Κοκεί[ου] din ținutul grecizat al Philipopolei (Inscr. găsită la Kozarsko în districtul Tatar-Bazargie, Bulgaria, publ. în *Arch. epigr. Mitt.* XVIII, 113, 22), și pe soldații ce-i găsim la *Almus* (= Lom) în două liste: un *Cocceius Long(us)* ?) din coh. V a unei vexilații din

nie prin alianță cu o altă familie a Iu-
liilor dela Tomi. Un membru al acelor
familii, stabilit la Tomi, a pus pe mor-
mântul celor doi fii ai săi monumental
ce studiem. Cu ce se îndeletnicea acest
Cocceius la Tomi, de a părăsit terito-
riul de colonizare al familiei sale, cred
că putem presupune cu oarecare proba-
bilitate din studiul reprezentării din fron-
tispiciu.

Fără îndoială avem în fața noastră re-
prezentarea celor doi Dioscuri, însă în-
tr'o formă care diferă întru câtva de cele
cunoscute până acuma. Acolo unde aceste

---

leg. XI cl. p. f. (din anul 155; CIL, III, 7449) și un *Coc-*
(ceius) Urbicus cor(nicen) al *leg. I Italica* (într'o listă
fragmentată de *principales* ai acestei legiuni; CIL, III,
14409¹), cum și pe acel *Cocceius Sup(er)*, membru al
unui colegiu bacchic, din interesanta inscripție din an. 227
p. C. dela Nicopoli, publ. în CIL, III, 7437 (=6150). Toți
aceștia sunt cu totul izolați în regiunile unde-i găsim și nu
sunt grupați în familii cu legături așa de strânse ca cei din
Capidava-Tomi.

În restul Illyricului se mai găsește Coccei în: *Dacia* (CIL
II, 806, 1365, 1346, 6265, 14479), *Mæsia superior*,
(8253, 14504, 14507), *Pannonia superior* (3546, 4382,
10888, 10565, 14359), *Pann. inferior* (10369), *Dal-*
mația (2866, 14997), *Noricum* (4873, 4898, 4899,
5545), *Raetia* (5903).

divinități sunt reprezentate singure, nici odată nu ne apar ca aici călări și înaintând unul împotriva celuilalt¹⁾. Acest fel de reprezentare este obicinuit mai ales în cultul Cabirilor și anume în scenele când cei doi Cabiri caleă în picioarele cailor corpul mutilat al lui Attyș²⁾. Dacă ținem seama de sincretizarea celor două culte al Dioscurilor și al Cabirilor și la Tomi³⁾ ca și în alte părți⁴⁾, atunci trebuie să admitem în reprezentarea Dio-

---

1) Dioscurii singuri și în legătură cu caii sunt reprezentați sau călărind împreună amândoi alătura spre dreapta ori spre stânga (v. Cohen, *Description générale des médailles consulaires*, planșe *passim* și Pick-Regling, *o. c.*, p. 627) sau pe jos ținând caii de dârlogi, (Cohen, *l. c.*, pl. XXVI Nr. 1 *Memmia*), sau alergând în direcții opuse ca pe moneda familiei *Servilia*, (Cohen, *o. c.*, pl. XXXVII, No. 3),

Pentru toate acestea cf. și articolele respective din Roscher, *Aus f. Lexicon der Griech.:u. Röm. Mythologie*, P. Wissova, *R. Encyclopedie* și Daremberg-Saglio. *Dictionnaire*, cum și studiul Monseniorului Raym. Netzhhammer din *Buletinul Societății numismatice române*, anul X, No. 20, p. 29 sqq.),

2) V. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale*, p. 519, 599, în special monumental de sub No. 10, p. 521.

3) V. mai sus No. 40 n. 1.

4) V. art. lui Furtwängler, *Dioskuren*, în Roscher, *o. c.*, p. 1163, cap. III.

scurilor de pe monumental nostru, o influență a reprezentărilor cabirice, influență de ordin artistic, și nu sincretizare, întru cât aici lipsește cu desăvârșire accesoriile de rigoare de pe monumentele cabirice.

Caracterul acestor divinități de protectori și salvatori al marinarilor este în deajuns cunoscut¹⁾ și ca atare avem a înțelege cultul deosebit de care se bucură ele în cetățile grecești din părțile noastre, și mai ales la Tomi, a căror existență în părțile acestea multă vreme barbare, atârna tocmai de elementul lichid, va să zică de calea cea mai lesnicioasă pentru valorificarea bogățiilor brute ce le oferea pământul acesta strein.

Prezența lor pe un monument funerar, dacă ținem seama de faptul că în timpul imperiului ei apar destul de des pe astfel de monumente²⁾, n'ar avea la prima vedere nimica deosebit și mai ales dacă ținem seama și de faptul că lucrul nu e izolat. Tot în *Scythia minor*, la Callachioi (= *Capidava*), s'a găsit un mo-

---

¹⁾ V. studiile citate mai sus relative la Dioscuri.

²⁾ Cf. Articolul lui M. Albert, în Dicționarul lui Daremberg-Saglio, vol. p. 264.

nument funerar, a cărui inscripție a fost publicată în CIL. III, 13738, cu o descriere mai puțin decât sumară și neexactă a reprezentării din frontispiciu.

Iată descrierea exactă:

O trapeza cu merinde în centru; în dreapta și în stânga ei câte un personaj îmbrăcat în tunică scurtă și largă, încinsă și resfrântă la mijloc, cu capetele goale, țin de dârlogi câte un cal înșăuat complet pentru călărie. De-asupra acestei reprezentări se distiug urmele unui pat. Este fără îndoială aici un amestec al celor două reprezentări a cinei funerare și a Dioscurilor.

Se naște însă întrebarea. De ce acești cetățeni din regiunea Capidavo-tomitana pun pe mormintele lor imaginile celor doi zei, pe cari centrele de cultură sub a căror influență directă stăteau, în special Tomi, îi adora ca pe niște divinități luminoase și protectoare ale vieții pământești și nici de cum ale celei de dincolo? Și iarăși de ce în tot ținutul, numai în regiunea Capidavei și din această regiune sunt adorați Dioscurii în această formă?

Răspunsul, evident nu-l putem găsi de-

cât în faptul constatat al unei romanizări destul de intensive a acestei regiuni, cu elemente romane sau romanizate venite din regiuni cu total ferite de influența culturală grecească ¹⁾. De acolo au adus cu ei, obiceiul roman de a pune aceste divinități pe monumentele funerare, obiceiul de care însă n'au abuzat; căci mai de grabă îi vedem adoptând și întrebuintând până la saturație divinitățile locale protectoare ale vieții subpământene, în special așa de răspânditul Erostrac. A trebuit să intervie împrejurări excepționale pentru ca ei să-și aducă aminte de monumentele funerare ce văzuseră în țările lor de origine. Și revenind acum la Cocceius al nostru dela Tomi, poate că n'ar fi prea temerar dacă am presupune că spectacolul adorării Dioseurilor în această cetate, ca divinități protectoare ale marinarilor, pe cari el însuși le va fi invocat de multe ori pentru nevoile lui, să-l fi îndemnat a încredința și viața cealaltă a fiilor săi tot lor, ca unor divinități ce-l vor fi favorizat și al căror caracter în concepția sa romană nu se

¹⁾ V. Considerațiile d-lui V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, p. 70, asupra romanizării acestei regiuni.

opunea de loc la aceasta. Dar cine era mai indicat pentru această ferventă adorare a Dioscurilor la Tomi, ca un negustor ale cărui bogății erau încredințate mării celei atât de capricioase?

Și atunci, dacă acest Cocceius dela Tomi era negustor și dacă constatăm atâtea legături între Cocceii Capidavei și romanii din regiunea aceasta, cred că ipoteza că avem de-aface cu un întins sistem de exploatare agricolă a ținutului fertil dintre Dunăre și Mare în Dobrogea de mijloc, exploatare ce se găsea în mâna câtorva familii mari de coloniști, între cari figura de sigur cu multă strălucire și aceia a Cocceilor, exploatare care-și desfăcea produsele prin propriile sale mijloace, având la Tomi reprezentanți de ai ei, așa cum va fi fost Cocceius din inscripția noastră și scăpând astfel de specula de care ar fi suferit fără îndoială din partea intermediarilor greci, se poate susține cu oarecare sorți de izbândă.

65. Stâlp miliar de calcar înalt de 1.65 și cu diametrul de 0.45 m.

Inscripția:

PERTC // C
AVRELIO
QV //
//
T //
DD NN FL CONSTANTIN
MAX VICTSEMPAVGVST
FLCLCONSTANTINOET
FLIVL ONSTANTI
NOBISCAESS
B
SS
M P
I I I I

Primele 5 rânduri, foarte rău păstrate fac parte dintr'o inscripție anterioară a vreunui împărat cu gentiliciul de Aurelius, va să zică dela sf. sec. II sau începutul celui de-al treilea, peste care cu ocazia vreunei îmbunătățiri aduse drumului care trece prin Tomi¹⁾ în timpul lui Constantin cel Mare s'a săpat a doua inscripție cu numele acestuia și al celor doi fii ai săi mai mari.

Această a doua inscripție se citește cu

---

¹⁾ Asupra rețelei de drumuri în Scythia minor v. V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum* I, p. 70 sqq.

înlesnire... *D(ominis) N(ostris) Fl(avio)*
Constantin[so] max(imo) vict(ore) sem-
p(er) august[so et] Fl(avio) Cl(audio)
Constantino et Fl(avio) Jul(io) Cons-
tante nobi(lis)s(imis) Caes(aribus)....
m(ilia) p(assuum) IIII.

Inscripția a fost deci scrisă după 1 Martie 317, când a fost proclamat *Caesar* fiul cel mai mare al împăratului, *Constantinus iunior*, și înainte de 8. Nov. 324, când a fost ridicat la rangul de *Caesar* și *Constantius*, care în inscripția-de față nu figurează.

66. Calcar. Cap de lea, lat de c. 0,26, înalt de c. 0,25 m.

Animalul era reprezentat cu gura căscată; acum lipsește falca inferioară. Coama, bogată, e tratată în șuvițe groase, buclate, așa cum se tratează de obicei această podoabă a leilor nu numai la Tomi, dar și în celelalte părți ale regiunii unde s'au mai găsit astfel de sculpturi ⁽¹⁾. Monumentul este destul de rău păstrat botul și ceafa sunt cu totul mutilate. A

---

¹⁾ Vezi la G. Marna, *Monumente de piatră din colecția de Antichități a Muzeului dela Adamaclisi*, în acest Buletin, An VI, fasc. 23, Nr. 71 și următoarele.

fost găsit în dărâmăturile turnului antic desgropat cu ocaziunea săpăturilor pentru construcția unei case pe locul de lângă Grand Hotel, în Bulev. Ferdinand, colț cu str. Dorobanților, întrebuințat ca material de construcție.

67. Fragment dintr'un relief de marmoră, înalt de 0.20, lat de 0.40, gros în dreptul reliefului de 0.18, iar pe câmp de 0.13 m.

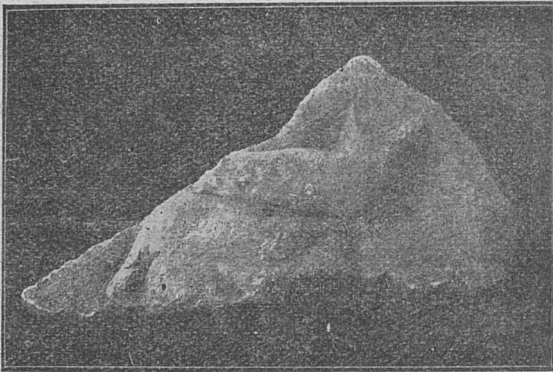

Fig. 77.

Se mai vede partea dela brâu a unui trunchiu bărbătesc, nud, cu mâna stângă adusă transversal peste trunchiu. Poziția.

picioarelor, precât se poate cunoaște din puținul ce se mai distinge din ele este caracteristică. Deși trunchial este privit exact din față, totuși membrele inferioare par a se mișca spre stânga personajului. E greu de precizat natura acestui relief, executat de altfel cu o deosebită acuratețe. A fost găsit în dărâmăturile aceluiași turn ca și nr. precedent.

Acuma în Muzeu.

- 68. Architravă de calcar, lungă de

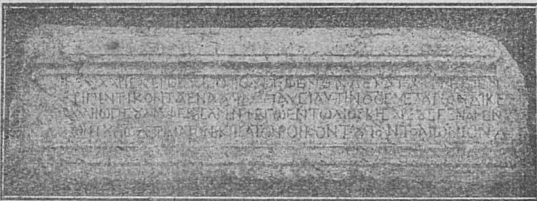

Fig. 78.

1.35, înălță de 0.36, grosă de 0.076 m. Înălțimea literii 0.025. Deasupra se văd găurile scoabelor cu care fragmentul nostru era prins în monumental din care a făcut parte, probabil o criptă funerară. Lipsește o respectabilă bucată din partea dreaptă a monumentului.

Un profil foarte pronunțat mărginește de toate părțile fața cu inscripție.

Avem mai întâiu de remarcate pre-scartările, de altfel obicinuite: $\overline{\Theta\Upsilon}$ = θεοῦ, $\overline{\Theta\Theta\Lambda}$ = ὁ θεός, $\overline{\Theta\Omega}$ = θεῶν, cum și o serie de ligaturi cari nu prezintă nimica deosebit. Citirea însă, prezintă greatăți serioase prin faptul că lipsește prea mult din partea dreaptă a inscripției, așa că nu putem încerca o reconstituire a ei.

În r. 1 la sfârșit avem literele EIEN căroră nu le dau de rost.

În r. 2 la sfârșit δικέ|ων...

R. 3, începutul nu e de loc clar, de asemenea și începutul r. 4. Din patrea care ni s'a păstrat însă, ne putem face o idee asupra conținutului întreg al inscripției, care pe cât se păstrează se citește:

† Θ(ε)ῶ χάρις, χέρεστε παροδίτε· ἐνθάδε κατάκιτε εἰεν..... [ζήσασα] ἔτη πεντήκοντα ἕνα. Ἀναπαύσει αὐτήν ὁ θεὸς μετὰ τῶν δικέ|ων..... Κ|αλλήωπη(?) σουλιφερας(?) Ἀμήν. † Ἐγὼ Ἐνώλιος Κηγχρέους γενάμεν|ος.....|ων τοῦ θ(ε)ῶ δορίματον, ἔκτισα τὸν οἶκον τοῦτον τῷ αἰώνιον δι...

E vorba de mormântul unei femei,

căreia soţul său îi construieşte un mor-
mânt.

Caracteristic este numele acestuia
Ἐντόλιος Κηγγρέου. Ἐντόλιος, foarte
clar pe piatră, nu se mai întâmpină până
acuma.

Patronimicul se mai găseşte sub forma
Κέγγριος⁽¹⁾.

Până să se tipărească cele precedente,
cu cari voiam să închei acest catalog,
s'au mai găsit în Constanţa câteva mo-
numente din cari am crezut necesar să
descriu aici pe cel care urmează, întru
cât este în legătură cu monumentele de
sub no. 32-36.

69. Fragmentul unei stele de calcar
lat de 0.80, înalt de 0.53, gros de 0.175
m. Partea de deasupra este tratată des-
tul de sumar în trei colţuri cari ar putea
închipsii cu oarecare bunăvoinţă un an-
tefix flancat de două acroterii. Înălţimea
antefixului este cam de 0.165 m. Restul
fragmentului e ocupat de o nişă rotundă
a cărei cea mai mare adâncime este de
0.08 m. şi care e mărginită pe câmpul

---

¹⁾ Pape, *Wört. d. Griech. Eigen.*, S. V.

plan al stelei de un fel de chenar: o simplă dungă în adânc. În interiorul acestei nișe se reprezintă următoarea scenă: în primul plan, Călărețul trac înaintând spre dreapta către un grup format din două personaje feminine; la

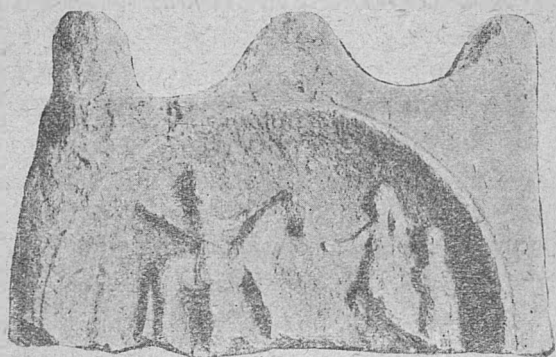

Fig. 34.

spatele călărețului, un acolit. Deși în diferite poziții, cele patru personaje țin capetele întoarse spre privitor. Execuția este cu totul neîndemănată, bătoasă și deși monumental este relativ destul de bine conservat, nu se disting multe din detaliile principale.

MONUMENTS INÉDITS DE TOMI.

Les monuments publiés dans cet article font partie de la collection journalièrement agrandie de la Section de Constantza du Musée National d'antiquités.

Ils étaient jusqu'à présent inédits, sauf quelques fragments d'inscription (les nos 2, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 14) publiés par Tocilescu dans les *Arch.-epigr. Mitt.*, et que j'ai réédités, en les accompagnant de photographies, pour faire connaître la collection en son entier.

No. 1. Fragment d'inscription que je complète: [Ἀγαθῇ τύχῃ ὑπὲρ τῆς τοῦ Αὐτοκράτορος] Κ|αίσαρος | Μ. Αἰρηλίου Ἀ|ντωνείνου | καὶ Αὐτ. Π. Σεπτιμίου Γέτα | καὶ τῆς Σε|βαστῆ|ς Ἰουλίας | Δόμνας μητρὸς κάστρων, | σωτηρίας καὶ τύχης καὶ | νίκης καὶ αἰωνίου διαμονῆς, ἢ βουλῆ καὶ ὁ δῆμος | τῆς μητροπόλεως Τόμειος...], et que je date entre le 4 Févr. 211, et le 26 Févr. 212 p. C.

No. 3. Fragment d'inscription pour lequel je propose cette lecture .....φιλ|ον .....Με-

νε|κράτους [πατέρα π|αστοφόρων [σὺν....]
γυναῖκα δὲ α]ὐτοῦ, ἐ|εροναῖται ἀν[δρίασι?]
ἐκ τῶν ἰδίω[ν] [ἐτίμησαν], προστατοῦντος
[Ἰσιδος Ἀρισ]τάργου Ἰ... Très intéressante,
l'inscription nous renseigne sur l'exis-
tence, à Tomi, d'une association isiaque
avec sa hiérarchie complète des προστάται,
παστόφοροι, et des ἐεροναῖται (cf. συν-
ναῖται de l'inscription de Gallipoli: Ca-
gnat *Igrrr̄*. I, nr. 817), et ses πα-
τέρες respectifs, par conséquent sur l'ex-
istence—en ces parages—des fêtes de la
déesse égyptienne.

No. 6. Autel en pierre calcaire avec
l'inscription latine : *I (ovi) O(ptimo) M(a-
ximo) M(a)rci(a)n(us) pro se posuit
columnream. V(otum) l(ibens) s(olvit).*

No. 12. Bloc en pierre calcaire, por-
tant quelques lettres d'une inscription
monumentale, provenant peut-être d'un
monument funéraire érigé pour des sol-
dats tombés en combattant dans ces ré-
gions. On y lit: ... *no. (centurio) leg(io-
nis).....ens (centurio) leg(ions)..... in-
comp[arabili] virtute ?...*

No. 16. Plaque funéraire chrétienne en marbre, portant cette inscription :
Ἐνθάδε κα|τάκτε Ἰ|πρακλί|δης ἀναγνώσ-
|της τῆς ἀγίας |καὶ καθολικῆς ἐκ|κλησίας.

No. 17. Fragment d'inscription, orné d'une branche de palmier et du pentagramme magique, bien connu comme signe mystique des Pythagoriciens, des Gnostiques et des Néoplatoniciens. Le texte : ...π|ιος Σέππονος οἰνέμπορος Ἀλε-
ξ|ανδρίας, nous atteste, une fois de plus, les relations commerciales assez suivies entre Tomi et la métropole de l'Égypte, dès la fin du quatrième siècle après J. C.

Pour cette fois, nous nous trouvons en présence d'un négociant en vins dont la nationalité nous reste inconnue.

No. 18. Beau monument funéraire en marbre, avec, en frontispice, la croix à base ornementée et le chrisme dans un cercle. L'inscription — le caractère des lettres en est assez curieux — (v. la fig. 25 p. 180), est conçue en ces termes: *In huc tumulum est positus Terentius filius Gaione, annor(um) viginti cinque militans inter sagittar(io)s iuniores.*

D'après le caractère de ses lettres nous datons le monument du sixième siècle après J. Ch., et, en le rapprochant de l'inscription trouvée dans les ruines d'Ulmetum, qui présente les *lanciarii iuniores*, comme restaurateurs du camp sous Justinien, (V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum* II₂, p. 380 sq.), nous admettons aussi les *sagitarii iuniores*, que commande le même *magister militum* que les *lanciarii iun.*, comme restaurateurs du camp de Tomi, qui figure d'ailleurs dans la liste des fondations de Justinien..

No 19. Éclat de marbre de la crête d'un couvercle de sarcophage. Sur la face informe de la cassure, sans polissage préalable, furent gravés ces mots: εἴλεος | συνα. | ..., puis, entre les bras d'une croix: ὁ ὄν. L'inscription suit: Ἐνθάδε κατ'ἄκρτε Ἀλλ<λ>έξ(α)νδρος νεόπιτος.

No. 20. Timbre en creux sur le col d'une amphore: Εὐκλείων — la massue d'Hercule — ἐπὶ Ἀνδρ... Produit d'une poterie de Callatis, où l'objet fut trouvé.

No. 21-24. Inscriptions sur lampes en terre cuite.

No. 26. Fragment d'une plaque funéraire en marbre avec la représentation du banquet funèbre et, en frontispice, l'inscription: Λούκιος Εὐαρίστου...

No. 28-31 b. Représentations de Dionysos avec le thyrsé, le cantharos et la panthère, accompagné ou non d'un acolyte, type assez fréquent à Tomi, où nous le trouvons aussi sur les monnaies de la ville et, ce qui est très intéressant, même comme image de culte dans un temple tétrastyle.

No. 32-36. Représentations du Cavalier thrace, dont le nr. 35 porte la dédicace: Μάρκος Γραφικοῦ καὶ Δημοσθένης | καὶ Δημήτριος οἱ Μάρκου, Ἡρωὶ κατοικα- | δίωι χαριστήριον, qui nous donne une nouvelle épithète du dieu: κατοικίδιος, analogue à προπόλιος déjà connu, et à *domesticus* de quelques autres divinités.

No. 37. Monument en pierre calcaire rouvé à Topala, distr. de Constantza. Représentation très coriace: Un chevalier enveloppé d'un ample vêtement à plis

symétriques est conduit, la bride en main, par un acolyte dionysiaque vêtu de la nébride, vers une table sur laquelle on distingue deux vases à boire et qui semble être servie par un autre acolyte de plus petites dimensions. Sur le bord opposé du relief sur une estrade sont sculptées, *face au dieu*, deux figures féminines, dont l'une assise sur une grande chaise. J'ai interprété ce monument comme étant une représentation syncretique de Héros-Dionysos, me basant 1) sur le monument No. 38, qui nous montre les deux divinités réunies : 2) Sur une monnaie de Tomi (Pick-Regling : *Die antiken Münzen von Dacien u. Moesien*, Taf. XVI, 30-31.), dont le revers porte le type de Dionysos dans l'attitude d'Apollon, mais avec la grappe de raisin et le serpent, dont le caractère chtonique convient si bien au Héros dans les représentations duquel, *il est presque de rigueur*; 3) Sur l'identité de quelques épithètes : Dionysos Δῶλωνεύς — Ἡρώς Δῶλωνεΐτης; Ζισύρας ὁ καλός (pour Dionysos) — Βισύρας (Héros) — Ἡρώς μανίμαζος (cette épithète expliquée par Tomaschek comme «beau et

grand»). Ajoutons aussi l'exclamation
ἦρω Διόνυσε!

No. 39. Fragment d'un relief mithriaque avec un reste de dédicace:... *votum p̄suisit (sic)*.

No. 40-58. Fragments de statuettes en marbre et en pierre calcaire, Cybèle, femme près d'un immense serpent, torse juvénile, *suovetaurilia* (?), Hercule enfant, buste de Jupiter, l'empereur *Marcus Aurelius* en Dionysos, Telesphoros (No. 50) etc.

No. 54-55. Supports de table en marbre dont le premier représente une lionne, et le second une cigogne dans le bec de laquelle se tord un serpent, motif chrétien que j'ai comparé à deux plaques calcaires aux reliefs avec sujets bibliques et ornements spécifiques chrétiens: l'arbre (figuier) dans lequel jouent de petits oiseaux, la cigogne chassant le serpent, etc. (fig. 62-63) et qui ont été trouvés également à Constantza dans des tombeaux chrétiens.

No. 56-61. Figurines en terre cuite: Aphrodite, Epona(?), *deux bustes femi-*

nins sur une chaise, enfant à l'oie (jouet), cheval, chien. Ces objets, à coup sûr, sont de fabrication locale : on y a trouvé encore deux moules (fig. 71 et 73), pour des statuettes de Vénus.

No. 62. Le fond d'une *patera* avec, dans l'intérieur, des ornements en relief :

Un hermaphrodite ailé, jouant de la lyre, à cheval sur une lionne.

Les objets qui suivent furent trouvés ou acquis pendant l'impression des précédents.

No. 63. Cipse en pierre calcaire avec deux inscriptions : I. Ἀπόλλωνι Ἀγυεὶ κατὰ χρῆσιμόν, ὑπὲρ τῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Καίσαρος Μάρ(κου) Αὐρηλίου Ἀντωνίνου Ἀρμενιοῦ, Παρθικοῦ, Μηδικοῦ σωτηρίας τε καὶ νίκης καὶ ὑπὲρ τῆς υἰίας τε καὶ σωτηρίας τε καὶ εὐετηρίας τῆς Μητροπόλεως Τόμης. II. [Ἀγαθῆ] τύχη. Ἀπόλλωνι Ἀγυεὶ κατὰ χρῆσιμόν, ὑπατεύοντος Κατονίου Οὐινδίου, ὑπαρχ(ήσαντος) τῆς Πενταπόλεως Φλ(αυίου) Θεοδ[ό]ρου δισπον[τάρχου...] (lecture qui toutefois dans sa partie finale est sujette à caution). Entre les deux inscriptions, il y a

un laps de temps de quelques années: au plus tard 172 p. C. pour la première, 175-179 pour la dernière), qu'on ne saurait expliquer que par une anomalie des relations entre les diverses autorités civiles et religieuses.

No. 64. Plaque en pierre calcaire avec, en frontispice, les deux Dioscures affrontés et l'inscription: *D(is) M(ambus, Coccesio I)anuario [et Mar]co fili(i)s, qui vixit an(n)is XV, Marcus annis/... [Co]cc(eius?) Marcian[us pater posuit..]*

Les *Coccei* sont très répandus dans la région de la moyenne Dobroudja, spécialement dans le *territorium Capidavense*. D'après l'étude des inscriptions qui les concernent, on est arrivé à la conclusion qu'ils formaient une grande famille de propriétaires ruraux. Il se peut que ceux de Tomi en fussent une branche qui y faisait le commerce des produits agricoles de leurs parents de la campagne. La culte des Dioscures qu'ils affectionnent prètera un fort appui à cette hypothèse.

No. 65. Borne milliaire en pierre calcaire. L'inscription: *D(ominis) N(ostris)*

*Fl(avio) Constantin(o) max(imo) vic-
t(ore) semp(er) august(o et) Fl(avio)
Cl(audio) Constantino et Fl(avio) Iu-
ll(io) Constante nobi(lis)s(imis) Caes-
(aribus)... m(ilia) p(assuum) IIII*, est
gravée sur une autre antérieure dont il
ne reste que quelques vestiges, qui ne
permettent une lecture précise que pour
le mot *Aurelio*, qui nous transporte à la
fin du deuxième ou au commencement
du troisième siècle p. C.

No. 66. Tête de lion en pierre cal-
caire, trouvée dans les ruines d'une tour
de défense de l'ancienne Tomi.

No. 67. Fragment d'un relief en mar-
bre, trouvé à la même place: Torse ju-
vénile nu.

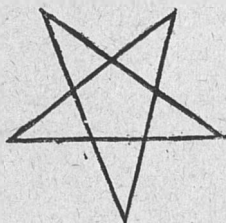
No. 68. Architrave en pierre calcaire,
avec l'inscription: † Θ(εο)ῦ χάρις, χέ-
ρεστε παροῦτε ἐνθάδε κατάκιτε εἰεν...
[ἔήσασα] ἔτη πεντίκοντα ἕνα. Ἀναπαύσι
αὐτήν ὁ θεὸς μετὰ τῶν δικέ[ων.... κ]αί-
ληώπη (?) σουλιφρας (?). Ἀμήν. † Ἐγὼ
Ἐντόλιως Κηγγρέους γενάμενος.....] ὠν
τοῦ Θ(ε)ῶ δορίματον, ἔκτισα τὸν οἶκον
τοῦτον τὸ αἰώνιον θε.....

No. 69. Monument en pierre calcaire avec la représentation du Héros Cavalier, suivi d'un acolyte s'avançant à droite vers un groupe formé par deux figures féminines. Exécution barbare. Ce no. est à rattacher à la série précédente : no. 32-36.

INDREPTĂRI ȘI ADAOSURI.

Pag. 34 și urm. Discuția asupra semnului din partea de jos a monumentului trebuie înlăturată. În realitate e vorba de pentagrama magică, destul de cunoscută ca semn mistic al pythagoricienilor, al gnosticilor și al neoplatonicienilor. Ei nu provine din suprapunerea a două triunghiuri ca semnul evreiesc ci e format dintr'o singură linie, astfel:

Firește că în cazul acesta supoziția de pe pag. următoare că individul ar putea fi creștin nu mai are nici o valoare.
